

СРЕДНОРОЧЕН ПРЕГЛЕД НА ПЛАНОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ (2024) И НОВ ОПЕРАТИВЕН ПЛАН (2025- 2030)

Споменик на Природата Вевчански Извори

АПСТРАКТ

Овој документ ги опфаќа Среднорочниот Преглед на Планот за управување со СП „Вевчански Извори“ (2019-2024) и Оперативниот План за 2025-2030 година, кои заедно претставуваат интегрален пристап за евалуација и идно планирање.

Среднорочниот Преглед ги анализира реализацијата на целите и активностите дефинирани во претходниот план, при што се детектирани клучните успеси, слабости и можности за подобрување. Прегледот опфаќа постигнати резултати во заштитата на природните ресурси, развојот на туристичката инфраструктура, мониторингот на загрозувани видови и подигањето на јавната свест. Оперативниот План за периодот 2025-2030 го поставува новиот правец на управување преку пет главни програми: заштита и мониторинг на природното наследство, одржливо користење на природните ресурси, развој на еко-туризам, подигање на јавната свест и управување. Во планот се вклучени SMART индикатори, буџетска проекција, методологии за мониторинг и ревизија, како и механизми за активно учество на засегнатите страни. Документот е усогласен со релевантното законодавство и меѓународните стандарди и претставува основа за долгорочна заштита, економска одржливост и промоција на „Вевчански Извори“ како модел за успешно управување со заштитените подрачја.

Ангела Тасеска Михајловска и Константин
Здравески
Декември 2024

Содржина

СОДРЖИНА.....	I
ЛИСТА НА ТАБЕЛИ	IV
ЛИСТА НА СЛИКИ	IV
ПРЕДГОВОР	1
1. СРЕДНОРОЧЕН ПРЕГЛЕД НА ПЛАНОТ ЗА УПРАВУВАЊЕ	3
1.1 Вовед	3
1.1.1. Правни основи за подготовка и ревизија на План за управување со заштитени подрачја .	3
1.1.1.1. Подготовка на План за управување	3
1.1.1.2. Ревизија на План за управување	3
1.1.2. Цел на прегледот	3
1.1.3. Методологија на евалуација	4
1.2 Преглед на Остварени Цели	5
1.2.1. Оценка на исполнувањето на основните и специфичните цели (2019-2024)	5
1.2.1.1. Основни цели	5
1.2.1.2. Специфични цели	7
1.2.2. Индикатори за следење на реализацијата на Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“	8
1.2.2.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	8
1.2.2.2. Програма за одржливо користење на природните ресурси	8
1.2.2.3. Програма за развој на одржливиот туризам и рекреација	8
1.2.2.4. Програма за подигање на јавната свест	8
1.2.2.5. Програма за раководење, управување, финансирање и администрација	9
1.2.3. Реализација на програмите (2019-2024)	9
1.2.3.1. Програма: Заштита и мониторинг на природното наследство	9
1.2.3.2. Програма: Одржливо користење на природните ресурси	10
1.2.3.3. Програма: Развој на еко-туризмот	11
1.2.3.4. Програма: Подигнување на јавната свест	12
1.2.3.5. Програма: Финансии и администрација	13
1.2.3.6. Вкупна оценка	14
1.3 Анализа на МЕТТ	15
1.2.4. Анализа на МЕТТ за Споменик на природата Вевчански Извори	15
1.2.4.1. Основна анализа (Baseline МЕТТ)	15
Резултати и состојби во Baseline	15
1.2.4.2. Анализа на МЕТТ за 2021, 2023 и 2024 година	16
2021 година	16
2023 година	16
2024 година	16
1.2.4.3. Заклучоци	17
1.2.4.4. Препораки	18
1.4 Анализа на актуелните климатски ризици и мерките преземени за справување со нив (2019-2024)	18
1.2.5. Анализа на актуелните климатски ризици	18
1.2.5.1. Мерки преземени досега за справување со климатските ризици	19
1.2.5.2. Идентификување на празнините во стратегиите за адаптација и ублажување	19
1.5 Анализа на Зонирањето	20
1.4.1. Преглед на сегашната состојба на зоните	20
1.4.2. Препораки за адаптации	21
1.6 Социо-економски Влијанија	22
1.5.1. Влијание врз локалното население и економија	22

1.5.2.	Интеграција на заинтересирани страни	23
1.5.3.	Препораки	23
1.7	Закани и Влијанија	24
1.6.1.	Идентификувани закани и проблеми	24
1.6.2.	Ефекти на климатските промени	24
1.6.3.	Препораки	25
1.8	Заклучоци и Препораки	25
1.7.1.	Клучни наоди	25
1.7.2.	Препораки за подобрување	26
1.9	Библиографија	27
2.	ОПЕРАТИВЕН ПЛАН ЗА ПЕРИОД 2025-2030	28
2.1.	Вовед	28
2.1.1.	Рамка и цели на оперативниот план	28
2.1.2.	Основни цели на оперативниот план	28
2.1.3.	Усогласеност со национални и меѓународни регулативи	29
2.2.	Визија и цели.....	30
2.2.1.	Анализа на визијата за Споменикот на природата „Вевчански Извори“	30
2.2.1.1.	Силни страни на визијата	30
2.2.1.2.	Слабости на визијата	31
2.2.1.3.	Предлози за подобрување	32
2.2.1.4.	Нова, ажурирана визија.....	32
2.2.1.5.	Објаснување за новата визија.....	32
2.2.2.	Анализа на Основните и Посебните цели од Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“	33
2.2.2.1.	Заштита, зачувување и унапредување на хидролошките, геолошките и биолошките карактеристики	33
	Постигнати цели и активности кои треба да се одржат.....	33
	Цели со потреба за поголем фокус	33
2.2.2.2.	Одржливо користење на природните ресурси.....	33
	Постигнати цели и активности кои треба да се одржат.....	33
2.2.2.3.	Поддршка, развој и промоција на еко-туризмот	33
	Постигнати цели и активности кои треба да се одржат.....	33
	Цели со потреба за поголем фокус	34
2.2.2.4.	Подигање на јавната свест	34
	Постигнати цели и активности кои треба да се одржат.....	34
	Цели со потреба за поголем фокус	34
2.2.2.5.	Одржливо управување	34
	Постигнати цели и активности кои треба да се одржат.....	34
	Цели со потреба за поголем фокус	34
2.3.	Цели и Активности.....	35
2.3.1.	Стратешки цели	35
2.3.2.	Активности за спроведување	36
2.4.	Програми и Под-програми	37
2.4.1.	Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	37
2.4.1.1.	Под-програма: Заштита и зачувување на природните вредности	37
2.4.1.2.	Под-програма: Обезбедување на поволна состојба на живеалишта	37
2.4.1.3.	Под-програма: Систем за мониторинг	37
2.4.2.	Програма за одржливо користење на природните ресурси	38
2.4.2.1.	Под-програма: Шумски екосистеми.....	38
2.4.2.2.	Под-програма: Одржливо земјоделство	38
2.4.3.	Програма за развој на одржлив туризам.....	38
2.4.3.1.	Под-програма: Туристичка инфраструктура.....	38
2.4.4.	Програма за подигање на јавната свест	39

2.4.4.1.	Под-програма: Едукација.....	39
2.4.5.	Програма за управување.....	39
2.4.5.1.	Под-програма: Управување и администрација	39
2.5.	Интегрирање на климатски цели и активности.....	39
2.5.1.	Разработка на приоритетни програми за рехабилитација на најранливите зони	39
2.5.2.	Воспоставување долгорочен мониторинг на климатските параметри и нивното влијание врз локалната флора и фауна.....	40
2.5.3.	Едукација на локалното население и поттикнување одржливи практики	40
2.6.	SMART Индикатори за Оперативниот План (2025-2030)	41
2.6.1.	Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	41
2.6.1.1.	Под-програма: Заштита и зачувување на природните вредности	41
2.6.1.2.	Под-програма: Обезбедување на поволна состојба на живеалишта	41
2.6.1.3.	Под-програма: Систем за мониторинг	42
2.6.2.	Програма за одржливо користење на природните ресурси	42
2.6.2.1.	Под-програма: Шумски екосистеми.....	42
2.6.2.2.	Под-програма: Одржливо земјоделство	42
2.6.3.	Програма за развој на одржлив туризам.....	43
2.6.3.1.	Под-програма: Туристичка инфраструктура.....	43
2.6.4.	Програма за подигање на јавната свест	44
2.6.4.1.	Под-програма: Едукација.....	44
2.6.5.	Програма за управување.....	44
2.6.5.1.	Под-програма: Управување и администрација	44
2.7.	Финансии и Ресурси	46
2.7.1.	Буџет за реализација на Оперативниот План за СП „Вевчански Извори“ (2025-2030)	46
2.7.1.1.	Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	46
2.7.1.1.1.	Програма за одржливо користење на природните ресурси	46
2.7.1.1.2.	Програма за развој на одржлив туризам	47
2.7.1.1.3.	Програма за подигање на јавната свест.....	47
2.7.1.1.4.	Програма за управување и администрација	47
2.7.1.1.5.	Вкупен преглед по програми.....	48
2.7.1.2.	Објаснување на буџетот	48
2.7.1.2.1.	Извори на финансирање	48
2.7.1.2.2.	Оптимизација на човечки и технички ресурси.....	48
2.2.	Планирање и Мониторинг	49
2.2.1.	Годишни оперативни планови	49
2.2.1.1.	Компоненти на годишните оперативни планови:	49
2.2.1.2.	Методи за евалуација и ревизија	50
	Методи за евалуација	50
	Методи за ревизија	51
	Временски рамки	51
2.3.	Учество на Засегнатите Страни	51
2.3.1.	Јавни расправи	51
2.3.1.1.	Организација на јавни расправи	51
2.3.1.2.	Документација и транспарентност.....	52
2.3.1.3.	Интеграција на препораки од локалните заедници	52
2.3.1.4.	Механизми за интеграција	52
2.3.1.5.	Клучни препораки од локалните заедници	52
2.3.1.6.	Процес на вклучување	53
2.4.	Заклучоци	53
2.4.1.	Визија за периодот 2025-2030.....	53
2.4.2.	Клучни чекори за имплементација	53
3.	ПРИЛОЗИ.....	55
3.1.	Прилог 1: Табели со индикатори за мониторинг	55

3.2.	Прилог 2: Карти на зонирање	58
3.3.	Прилог 3: Финансиски планови	58
3.3.1.	Годишен Буџет за Оперативниот План (2025-2030)	58
3.3.1.1.	Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	58
3.3.1.2.	Програма за одржливо користење на природните ресурси	58
3.3.1.3.	Програма за развој на одржлив туризам	59
3.3.1.4.	Програма за подигање на јавната свест	59
3.3.1.5.	Програма за управување и администрација	59
3.3.1.6.	Вкупен Буџет по Години	60
3.4.	Прилог 4: Препораки од Совет на засегнати страни	60
3.5.	Прилог 5: Препораки од Научен Совет	60

Листа на табели

Табела 1: SWOT анализа на МЕТТ оценката	17
Табела 2: Опфатени површини во зоните на заштита	20
Табела 3: Процентуална застапеност на површините од секоја предложена зона	21
Табела 4: Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	46
Табела 5: Програма за одржливо користење на природните ресурси	46
Табела 6: Програма за развој на одржлив туризам	47
Табела 7: Програма за подигање на јавната свест	47
Табела 8: Програма за управување и администрација	47
Табела 9: Вкупен преглед по програми	48
Табела 10: Индикатори за следење на реализацијата на Планот за управување	55
Табела 11: SMART Индикатори за Оперативниот План (2025-2030)	55
Табела 12: Годишна Оперативна Табела (2025 година)	56
Табела 13: Годишна Оперативна Табела (2026 година)	57
Табела 14: Годишна Оперативна Табела (2027 година)	57
Табела 15: Годишна Оперативна Табела (2028 година)	57
Табела 16: Годишна Оперативна Табела (2029 година)	57

Листа на слики

Слика 1: Вевански Извори	1
Слика 2: Методологија на евалуација	5
Слика 3: Оценка на исполнување на основните цели	6
Слика 4: Реализација на специфичните цели	7
Слика 5: Реализација на Програмата за заштита и мониторинг на природното наследство	10
Слика 6: Реализација на Програмата за одржливо користење на природните ресурси	11
Слика 7: Реализација на Програмата за еко-туризам	12
Слика 8: Реализација на Програмата за подигнување на јавната свест	13
Слика 9: Реализација на Програмата за финансии и администрација	14
Слика 10: Вкупна оценка на реализација	14
Слика 11: Анализа на МЕТТ	17
Слика 12: Препораки за митигација на климатски промени	20
Слика 13: Препораки за адаптација по Зони на заштита	22
Слика 14: Основни цели на Оперативен план 2025-2030	29
Слика 15: Силни страни на Визијата на СП Вевчански Извори	31

Слика 16: Слабости на Визијата на СП Вевчански Извори.....	31
Слика 17: Анализа на основните и посебните цели од Планот за управување	35
Слика 18: Очекувани резултати од интегрирањето на климатските промени во оперативниот план	40
Слика 19: Следење на Прогрес на Програмата за Заштита и зачувување на природното наследство ..	41
Слика 20: Преглед на напредокот за обезбедување на поволна состојба на живеалиштата	42
Слика 21: Следење на реализација на Програмата за одржливо користење на природните ресурси.	43
Слика 22: Следење на реализација на Програмата за туризам	43
Слика 23: Следење на реализација на Програма за јавна свест	44
Слика 24: Следење на реализација на Програмата за финансии и администрација	45
Слика 25: Компоненти на Годишни планови за заштита на природата	50
Слика 26: Клучни чекори за имплементација на Оперативниот План	54

Предговор

Со задоволство го презентираме Среднорочниот Преглед на Планот за управување (2019-2024) и Оперативниот План за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“ за периодот 2025-2030 година. Овој документ претставува резултат на темелна евалуација на досегашните активности, детекција на клучните предизвици и идентификација на можностите за унапредување на управувањето со ова значајно природно подрачје.

Слика 1: Вевански Извори

Среднорочниот преглед дава детален приказ на степенот на реализација на поставените цели и програми, како и на нивното влијание врз зачувувањето на природните вредности и социо-економските придобивки. Истовремено, Оперативниот План за 2025-2030 ги дефинира идните насоки, активности и приоритети, со цел да се обезбеди долгорочна заштита, одржливо користење на ресурсите и развој на еко-туризам.

Овој документ е развиен врз основа на националните закони, како и релевантните меѓународни стандарди, а неговата изработка активно ги вклучи локалната заедница и сите засегнати страни. Со ваков интегриран пристап, СП „Вевчански Извори“ ќе продолжи да се развива како пример за успешна синергија меѓу природата и човекот, обезбедувајќи зачувување на природното наследство за идните генерации.

1. Среднорочен Преглед на Планот за Управување

1.1 Вовед

Цел на прегледот и методологија за евалуација на среднорочниот преглед на Планот за управување за СП „Вевчански Извори“ (2024)

1.1.1. Правни основи за подготовка и ревизија на План за управување со заштитени подрачја

Согласно Законот за заштита на природата, подготовката и ревизијата на плановите за управување со заштитени подрачја се регулирани со следните членови:

1.1.1.1. Подготовка на План за управување

1. Член 98 став (1) од Законот утврдува дека субјектите надлежни за управување и заштита на заштитените подрачја имаат обврска да донесуваат планови за управување и годишни програми за заштита на природата, со цел да се оствари заштита на заштитените подрачја.
2. Став (2) од истиот член предвидува дека министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за заштита на природата ја пропишува содржината на плановите за управување и годишните програми за заштита на природата.
3. Став (4) од член 98 нагласува дека плановите за управување се донесуваат од субјектот задолжен за управување со заштитеното подрачје, по претходно прибавена согласност од надлежниот орган на државната управа.

1.1.1.2. Ревизија на План за управување

1. Член 99 став (2) од Законот утврдува дека субјектите задолжени за управување со заштитените подрачја се обврзани да вршат оценка на резултатите постигнати со примената на планот за управување по истекот на петтата година од спроведувањето. По потреба, се врши ревизија на планот, која се спроведува на ист начин како и неговото донесување.
2. Став (3) од истиот член обврзува субјектите да започнат со изготвување на нови планови најдоцна една година пред истекот на рокот за кој се донесени постоечките планови

1.1.2. Цел на прегледот

Целта на овој среднорочен преглед е да се изврши детална анализа на реализацијата на активностите, целите и програмите наведени во Планот за управување (2019-2029) за Споменикот на природата „Вевчански Извори.“ Прегледот има за цел да обезбеди:

- **Проценка на реализацијата:** Да се процени нивото на исполнетост на стратешките и оперативните цели, вклучувајќи ги и ефектите врз природните, социо-економските и културните аспекти на заштитеното подрачје.

- **Идентификација на слабости:** Да се утврдат предизвиците и пречките во спроведувањето на активностите и да се понудат препораки за подобрување.
- **Ажурирање на приоритетите:** Да се ажурираат приоритетите на Планот за управување согласно новите законски регулативи, потребите на заштитеното подрачје и локалната заедница.
- **Планирање за иднината:** Да се постават основи за изработка на нов Оперативен план за периодот 2025-2030 година.

Овој преглед е спроведен во согласност со Законот за заштита на природата на Република Северна Македонија („Службен весник на РСМ“ бр. 67/2004, 14/2006, 84/2007, 35/2010, 47/2011, 148/2011, 59/2012, 13/2013, 163/2013, 41/2014, 33/2015, 146/2015, 39/2016, 63/2016, 118/2018, 275/2019) кој го регулира управувањето со заштитените подрачја.

1.1.3. Методологија на евалуација

Методологијата на евалуација е креирана врз основа на меѓународно признати пристапи за управување со заштитени подрачја, комбинирајќи квантитативни и квалитативни анализи. Следните чекори се користени во овој преглед:

1. Преглед на документација

- Анализа на оригиналниот План за управување (2019-2029) и годишните извештаи за имплементација.
- Проверка на релевантните правни акти и политики поврзани со заштитените подрачја, како што се Законот за заштита на природата и стратегиите на Европската Унија за биодиверзитет.

2. Квантитативна анализа

- Се користат индикатори за мерење на успехот, како што се број на реализирани активности, број на обучени лица, број на поставени мониторинг уреди и др.
- Тежински систем е применет за приоритетизирање на различните програми: заштита на природното наследство (40%), одржливо користење на ресурсите (30%), развој на туризам (20%) и јавна свест (10%).

3. Квалитативна анализа

- Врши се проценка на влијанието на спроведените активности врз еколошките, економските и социјалните аспекти.
- Идентификација на предизвици преку интервјуа со засегнати страни, вклучувајќи локалната заедница, општината Вевчани и експертскиот тим.

4. Успоредба со индикаторите

- Резултатите од спроведените активности се споредуваат со индикаторите дефинирани во Планот за управување.
- Утврдување на проценти на исполнетост за секоја програма и активност.

5. Учење од искуство

- Анализа на успешни практики од други заштитени подрачја во Република Северна Македонија и пошироко.

6. Јавни консултации

- Одржување јавни расправи за вклучување на ставовите на локалното население и други заинтересирани страни.

Оваа методологија овозможува објективна и сеопфатна проценка на досегашната имплементација на Планот за управување, како и формулирање препораки за подобрување.

Слика 2: Методологија на евалуација

1.2 Преглед на Остварени Цели

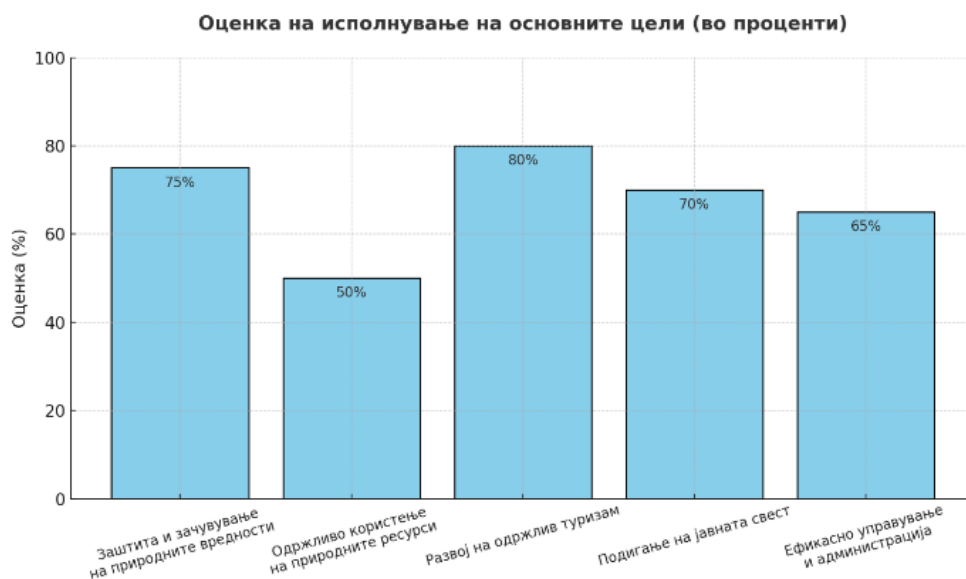
1.2.1. Оценка на исполнувањето на основните и специфичните цели (2019-2024)

Целта на овој дел е да се изврши систематска анализа на степенот на исполнување на основните и специфичните цели дефинирани во Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“ за периодот 2019-2024. Оценката е спроведена врз основа на дефинираните индикатори и тежински систем, како и според реализацијата на клучните програми.

1.2.1.1. Основни цели

Следниот графикон ја прикажува оценката на спроведување на основните цели (во проценти) за периодот 2019 – 2024 година на Планот за управување со Споменик на Природата Вевчански Извори, а подолу во овој Извештај следи и детална анализа на реализацијата на основните цели.

Слика 3: Оценка на исполнување на основните цели

1. Заштита и зачувување на природните вредности

- **Оценка:** 75% исполнување.
- **Реализација:** Реализирани се активности како поставување фото-замки, изработка на студија за биопотенцијал и формирање на Научен совет. Сепак, долгорочните мониторинг програми остануваат нереализирани.
- **Предизвици:** Недоволни ресурси за спроведување на долгорочни активности и одложувања поради недостаток на соодветна опрема.

2. Одржливо користење на природните ресурси

- **Оценка:** 50% исполнување.
- **Реализација:** Спроведена е обука за собирачи на природни ресурси, но не се започнати клучни активности како план за одржливо користење на шумски екосистеми.
- **Предизвици:** Недостаток на координација меѓу засегнатите страни и ограничени финансиски средства.

3. Развој на одржлив туризам

- **Оценка:** 80% исполнување.
- **Реализација:** Изградба на информативен видиковец, реконструкција на пешачки патеки и организација на традиционални настани, како Вевчанскиот карневал. Во тек е развојот на нови туристички производи.
- **Предизвици:** Одложено обележување на велосипедски патеки и поставување дополнителни туристички објекти.

4. Подигање на јавната свест

- **Оценка:** 70% исполнување.
- **Реализација:** Реализирани активности за изработка на промотивни материјали, организирање на еко-работилници и ажурирање на веб-страницата.

- **Предизвици:** Делумно реализирани активности за трајна поставка во информативниот центар.

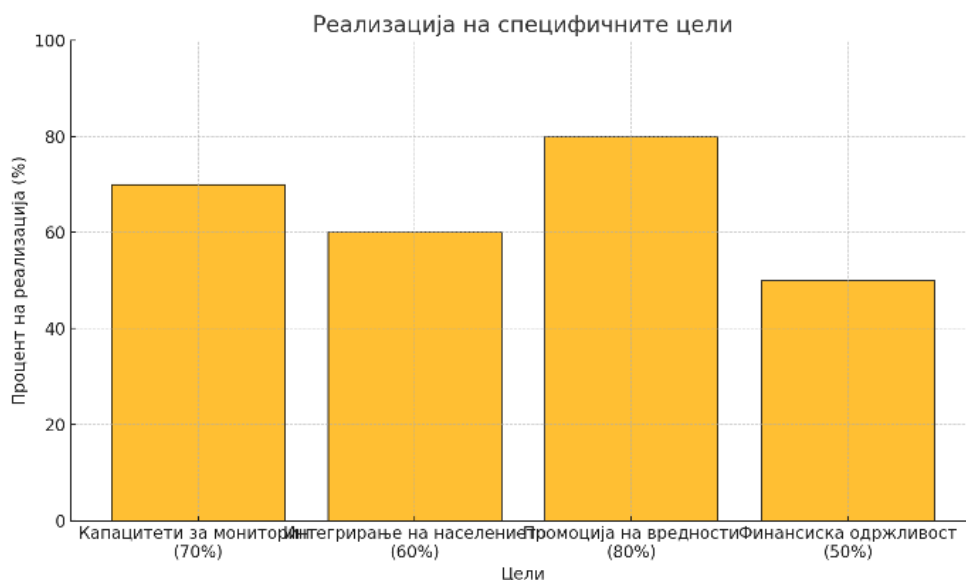
5. Ефикасно управување и администрација

- **Оценка:** 65% исполнување.
- **Реализација:** Формирање на Совет на засегнати страни, обуки за ренџери и делумно реновирање на канцеларии. Се обезбедуваат дополнителни извори на финансирање, но ревизијата на МЕТТ алатката не е спроведена.
- **Предизвици:** Ограничени административни капацитети и недоволна поддршка за мониторинг активности.

1.2.1.2. Специфични цели

Следниот графички приказ визуелно ги прикажува специфичните цели со процентот на реализација. Секој столб претставува една цел, а висината го одразува процентот на постигнување.

Слика 4: Реализација на специфичните цели

1. Зголемување на капацитетите за мониторинг на природните вредности

- **Оценка:** Реализација од 70%.
- **Резултати:** Поставени две фото-замки и набавен дрон, но не е спроведен мониторинг на загрозени видови.

2. Интегрирање на локалното население во управувањето

- **Оценка:** Реализација од 60%.
- **Резултати:** Вклучени земјоделци и сточари преку иницијативи, но недостасуваат долгорочни програми за поддршка.

3. Промоција на природните и културните вредности

- **Оценка:** Реализација од 80%.
- **Резултати:** Промотивно видео, мапи и картички достапни на повеќе јазици. Воспоставена е нова веб-страница.

4. Финансиска одржливост

- **Оценка:** Реализација од 50%.
- **Резултати:** Делумно обезбедени дополнителни финансии преку соработка со партнери.
- **Општа реализација на целите:** 68%.
- Постигнати се значајни резултати во заштита, туризам и јавна свест, но слабости се забележани во долгорочниот мониторинг и одржливото користење на ресурсите.
- **Препораки:** Да се фокусираат напорите кон забрзување на долгорочните активности и зголемување на координацијата меѓу засегнатите страни.

Оваа оценка претставува основа за идентификација на приоритетите во новиот Оперативен план за периодот 2025-2030 година.

1.2.2. Индикатори за следење на реализацијата на Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“

Индикаторите за следење се дефинирани во согласност со целите и програмите од Планот за управување. Тие обезбедуваат основа за мерење на напредокот во имплементацијата на активностите и се поделени по програми:

1.2.2.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

- Број на спроведени студии за биопотенцијал.
- Број на поставени фото-замки за мониторинг.
- Број на изработени прирачници за мониторинг на видови.
- Број на спроведени програми за долгорочен мониторинг на природните вредности.
- Број на видови и живеалишта вклучени во мониторинг програми.

1.2.2.2. Програма за одржливо користење на природните ресурси

- Број на обуки за собирачи на природни ресурси.
- Процент на имплементација на планот за одржливо користење на шумските екосистеми.
- Број на земјоделци и сточари вклучени во програми за поддршка.
- Број на одобрени дозволи за комерцијално користење на растителни и животински ресурси.

1.2.2.3. Програма за развој на одржливиот туризам и рекреација

- Број на новоизградени туристички објекти (видиковци, информативни центри).
- Број на обележани пешачки и велосипедски патеки.
- Број на организирани локални настани за промоција на туризмот (Вевчански карневал).
- Број на посетители на Споменикот на природата.
- Приходи генерирани од туризам.

1.2.2.4. Програма за подигање на јавната свест

- Број на изготвени промотивни и едукативни материјали.
- Број на организирани јавни дебати, работилници и едукативни активности.
- Број на посетители на информативниот центар.
- Број на видео и аудио материјали со едукативен карактер.

1.2.2.5. Програма за раководење, управување, финансирање и администрација

- Број на обучени ренџери и административен персонал.
- Број на ревизии на Планот за управување.
- Износ на обезбедени дополнителни извори на финансирање.
- Број на состаноци на Советот на засегнати страни.

Овие индикатори служат за квалитативно и квантитативно мерење на успехот на Планот за управување, обезбедувајќи основа за периодични извештаи и ревизии. **Прилог 1** содржи детален преглед на индикаторите за следење на реализацијата на Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“. Овие индикатори се креирани за секоја од главните програми, обезбедувајќи јасна рамка за мерење на напредокот и евалуација на постигнатите резултати.

Клучни аспекти на индикаторите:

- **Релевантност:** Секој индикатор е тесно поврзан со специфичните цели на програмата.
- **Мерливост:** Вклучени се квантитативни (број на активности) и квалитативни индикатори (состојба на видовите и живеалиштата).
- **Употребливост:** Индикаторите се користат за периодични извештаи, ревизии и планирање на следните активности.
- **Мониторинг:** Се применуваат методи за редовно следење и ажурирање на податоците.

1.2.3. Реализација на програмите (2019-2024)

1.2.3.1. Програма: Заштита и мониторинг на природното наследство

Цели: Зачувување на биодиверзитетот и хидролошките ресурси преку долгорочен мониторинг, заштита на загрозени видови и рехабилитација на екосистемите.

- **Реализирани активности:**
 - Поставени две фото-замки за мониторинг на фауната.
 - Набавен дрон за мониторинг и рана детекција на пожари.
 - Формирање Научен совет со три експерти.
 - Изработка на студија за биопотенцијалот.
- **Нереализирани активности:**
 - Програма за долгорочен мониторинг.
 - Мониторинг на загрозени видови.
- **Оценка:** 70% реализација. Значителен напредок во обезбедување опрема и развој на капацитети, но недоволно внимание на долгорочните и сеопфатни мониторинг програми.

Следниот графички приказ ја претставув реализацијата на активностите во Програмата за заштита и мониторинг на природното наследство. Зелените полиња ја претставуваат реализираната работа, додека црвените ги означуваат нереализираните активности. Секоја лента го покажува степенот на реализација во проценти, со јасна дистинкција меѓу реализираните и нереализираните активности.

Слика 5: Реализација на Програмата за заштита и мониторинг на природното наследство

1.2.3.2. Програма: Одржливо користење на природните ресурси

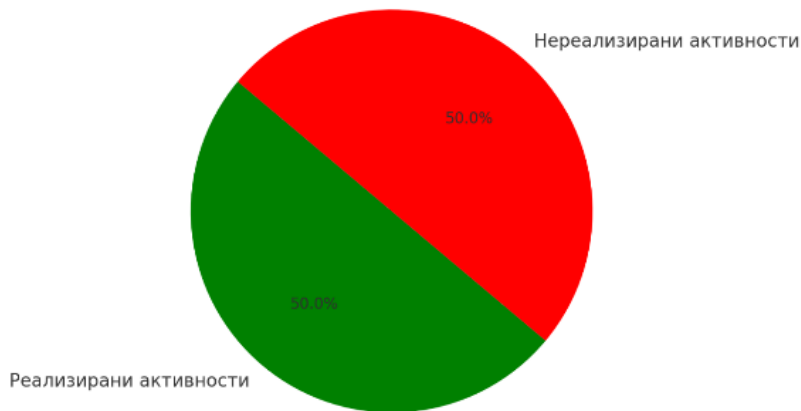
Цели: Промовирање на одржливи практики за користење на природните ресурси, како што се шумите, водата и земјоделството.

- **Реализирани активности:**
 - Обука за собирачи на природни ресурси со фокус на одржливи техники.
- **Нереализирани активности:**
 - Изработка на план за одржливо користење на шумските екосистеми.
 - Поддршка за земјоделци и сточари.
- **Оценка:** 50% реализација. Ограничени активности, со потенцијал за подобрување преку креирање јасни стратегии и вклучување на локалното население.

Следниот графички приказ го прикажува степенот на реализација на активностите во Програмата за одржливо користење на природните ресурси. Зелениот сегмент ја претставува реализираната активност (обука за собирачи на природни ресурси), додека црвениот сегмент ги означува нереализираните активности (изработка на план за одржливо користење на шумските екосистеми и поддршка за земјоделци и сточари). Степенот на реализација е 50%.

Слика 6: Реализација на Програмата за одржливо користење на природните ресурси

Реализација на Програмата: Одржливо користење на природните ресурси

1.2.3.3. Програма: Развој на еко-туризмот

Цели: Поттикнување на еко-туризам преку развој на инфраструктура, организирање на настани и создавање нови туристички производи.

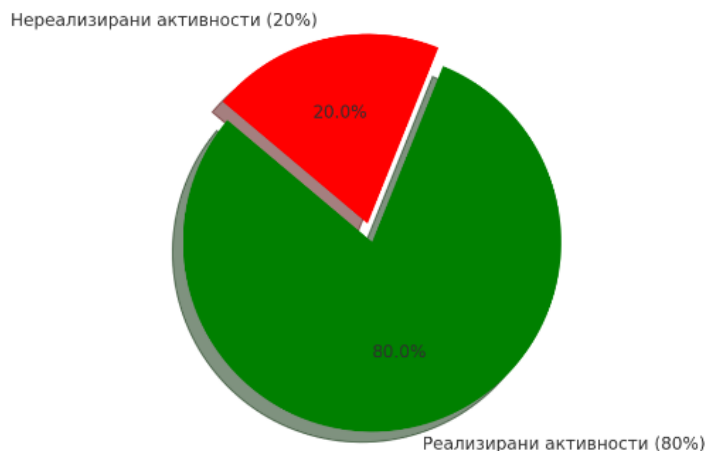
- **Реализирани активности:**
 - Изградба на информативен видиковец.
 - Поставување над 15 информативни табли.
 - Реконструкција на пешачки патеки и мостови.
 - Организација на Вевчанскиот карневал (две последователни години).
- **Нереализирани активности:**
 - Обележување на велосипедски патеки.
 - Развој на дополнителни туристички објекти (панорамски бинокулари).
- **Оценка:** 80% реализација. Инфраструктурните проекти и настаните значително придонесоа за промоција на еко-туризмот, но остануваат нереализирани клучни активности за комплетна туристичка интеграција.

Следниот графички приказ ја покажува дистрибуцијата на реализираните и нереализираните активности во рамките на Програмата за развој на еко-туризмот. Зелената боја ги претставува успешно спроведените активности (80%), додека црвената боја ги означува оние кои сè уште не се реализирани (20%).

Реализираните активности како изградбата на информативен видиковец, поставувањето на информативни табли и организацијата на традиционални настани се клучни за развојот на еко-туризмот, додека обележувањето на велосипедските патеки и поставувањето на дополнителни туристички објекти остануваат предизвици за идниот период.

Слика 7: Реализација на Програмата за еко-туризам

Дистрибуција на реализирани и нереализирани активности во Програмата за еко-туризам

1.2.3.4. Програма: Подигнување на јавната свест

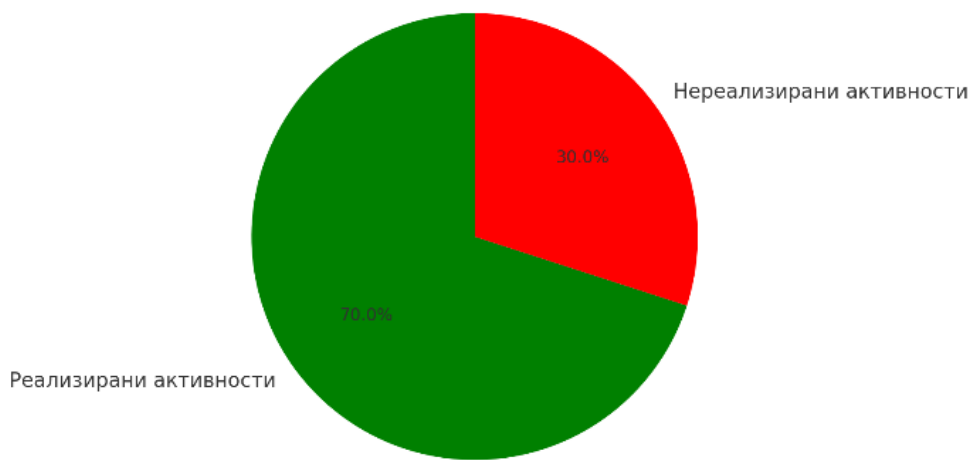
Цели: Едукација на локалното население и посетителите за значењето на природното наследство и одржливото управување.

- **Реализирани активности:**
 - Организација на еко-работилници за училишта и градинки.
 - Изработка на промотивни материјали, мапи и картички.
 - Промотивно видео достапно на два јазика.
 - Ажурирање на веб-страницата.
- **Нереализирани активности:**
 - Инсталирање на трајна поставка за природа во информативниот центар.
- **Оценка:** 70% реализација. Активностите значително придонесоа за подигање на свеста, но дел од поголемите проекти се во тек или не се реализирани.

Следниот графички приказ го илустрира процентот на реализирани (70%) и нереализирани активности (30%) во рамките на Програмата за подигнување на јавната свест. Зелената боја ги означува успешно спроведените активности, додека црвената ги претставува активностите кои сè уште не се реализирани.

Слика 8: Реализација на Програмата за подигнување на јавната свест

Реализација на Програмата за подигнување на јавната свест

1.2.3.5. Програма: Финансии и администрација

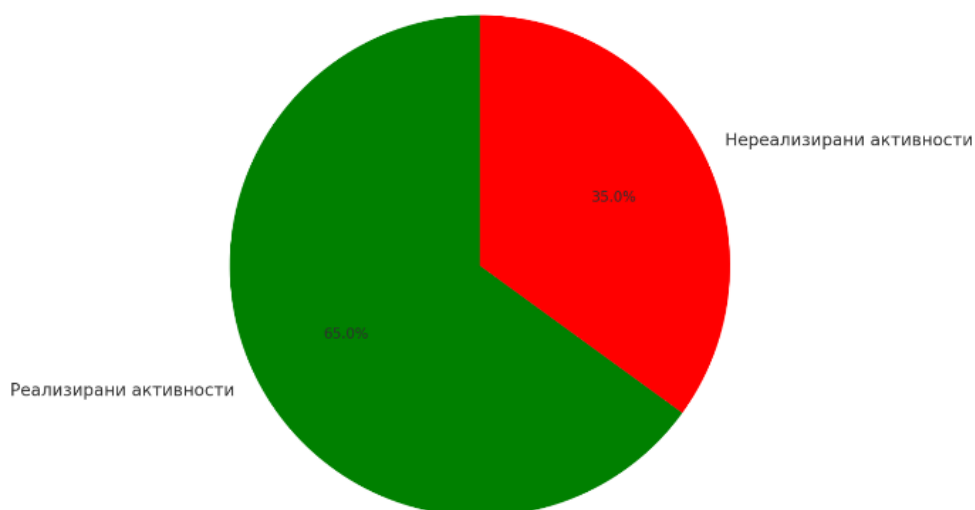
Цели: Осигурување на ефикасно управување преку обука на персоналот, набавка на опрема и генерирање дополнителни извори на финансирање.

- **Реализирани активности:**
 - Обука на ренџери и набавка на униформи и опрема.
 - Формирање на Совет на засегнати страни со 10 членови.
 - Делумно реновирање на канцелариите.
- **Нереализирани активности:**
 - Ревизија на МЕТТ алатката.
 - Завршување на процесот за генерирање дополнителни финансии.
- **Оценка:** 65% реализација. Административните капацитети се значително унапредени, но остануваат потреби за завршување на ревизиите и зголемување на финансирањето.

Следниот графички приказ ја прикажува распределбата на реализираните и нереализираните активности во рамките на Програмата за финансии и администрација. Зелената боја ги означува реализираните активности (65%), додека црвената боја ги претставува нереализираните активности (35%). Оваа програма постигна значителен напредок, но остануваат важни задачи за целосна реализација.

Слика 9: Реализација на Програмата за финансии и администрација

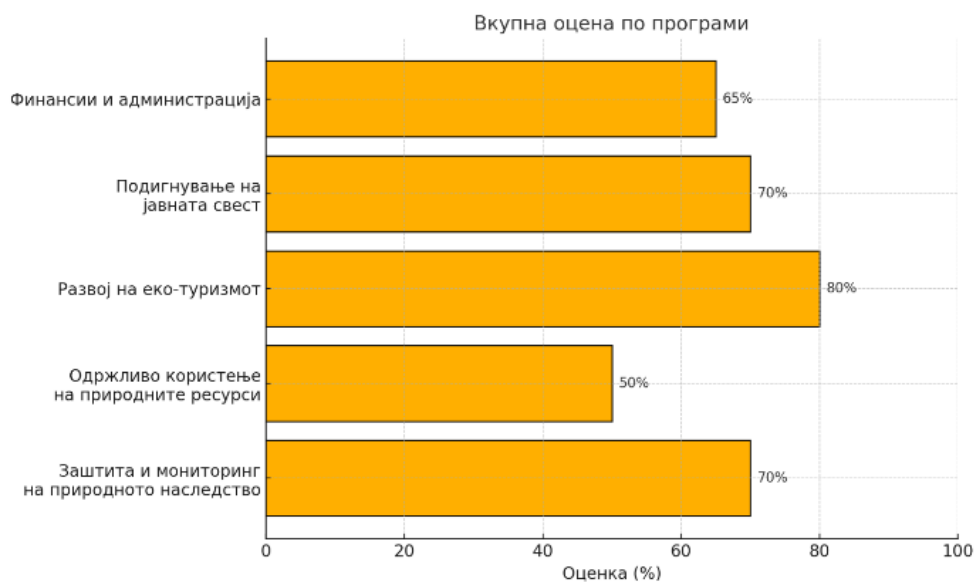
Реализација на Програмата за Финансии и Администрација

1.2.3.6. Вкупна оцена

- **Заштита и мониторинг на природното наследство: 70%.**
- **Одржливо користење на природните ресурси: 50%.**
- **Развој на еко-туризмот: 80%.**
- **Подигнување на јавната свест: 70%.**
- **Финансии и администрација: 65%.**

Слика 10: Вкупна оцена на реализација

Овој графички приказ ги прикажува процентите на исполнетост за секоја од програмите во рамките на планот за управување. Програмата за развој на еко-туризмот има највисока

оценка (80%), додека програмата за одржливо користење на природните ресурси има најниска реализација (50%). Останатите програми покажуваат сличен степен на успешност, со простор за унапредување во иднина.

Реализацијата на програмите покажува позитивни резултати, особено во еко-туризмот и заштитата на природното наследство. Меѓутоа, неопходно е подобрување во одржливото користење на ресурсите и финансиската стабилност, со акцент на забрзување на останатите активности.

1.3 Анализа на МЕТТ

1.2.4. Анализа на МЕТТ за Споменик на природата Вевчански Извори

1.2.4.1. Основна анализа (Baseline МЕТТ)

Основната МЕТТ анализа ги поставува почетните параметри за евалуација на ефективноста на управувањето со Споменикот на природата Вевчански Извори. Таа покажува почетна точка која е значително ниска и се карактеризира со следните аспекти:

Резултати и состојби во Baseline

1. Планирање:

- **Правен статус:** Споменикот има цврст правен статус (3/3), но планот за управување е во основна форма и недоволно применет (1/3).
- **Користење на земјиштето и водите:** Користењето на земјиштето околу подрачјето, особено во Горна Белица, не ги почитува долгорочните потреби на заштитата (0/3).
- **Граници и демаркација:** Границите се делумно познати, но недоволно демаркирани (1/3).

2. Влезни ресурси (Inputs):

- **Персонал:** Недоволен број и обученост на персоналот, особено на ренџерите (1/3).
- **Буџет:** Потпирање на надворешни извори на финансирање, без сигурен буџет (0/3).
- **Опрема:** Речиси целосен недостиг на основна опрема за управување и мониторинг (0/3).

3. Процеси:

- **Мониторинг:** Не постои мониторинг или стратегија за евалуација на состојбите (0/3).
- **Соработка:** Ограничена соработка со локалните заедници и засегнатите страни (1/3).
- **Образование и јавна свест:** Не постои планска програма за едукација и јавна свест (0/3).

4. Резултати:

- **Економски придобивки:** Локалните заедници не добиваат директни економски придобивки од заштитеното подрачје (0/3).
- **Инфраструктура:** Нема инфраструктура за посетители или основни туристички услуги (0/3).

5. Состојби (Outcomes):

- **Природни вредности:** Состојбата на природните вредности е стабилна, но без активности за зачувување (2/3).
- **Културни вредности:** Културните вредности се релативно зачувани, но без активна заштита (3/3).

1.2.4.2. *Анализа на МЕТТ за 2021, 2023 и 2024 година*

Преку следните години, се забележува мало подобрување, но многу аспекти остануваат неадресирани.

2021 година

1. **Вкупен резултат:** 54/117.
2. **Подобрувања:**
 - **Планирање:** Се работи на ажурирање на планот за управување, со делумна имплементација на работни планови (2/3).
 - **Опрема:** Започната е набавка на опрема и теренско возило (2/3).
3. **Слабости:** Мониторингот и соработката со локалните заедници остануваат значителни слабости (1/3).

2023 година

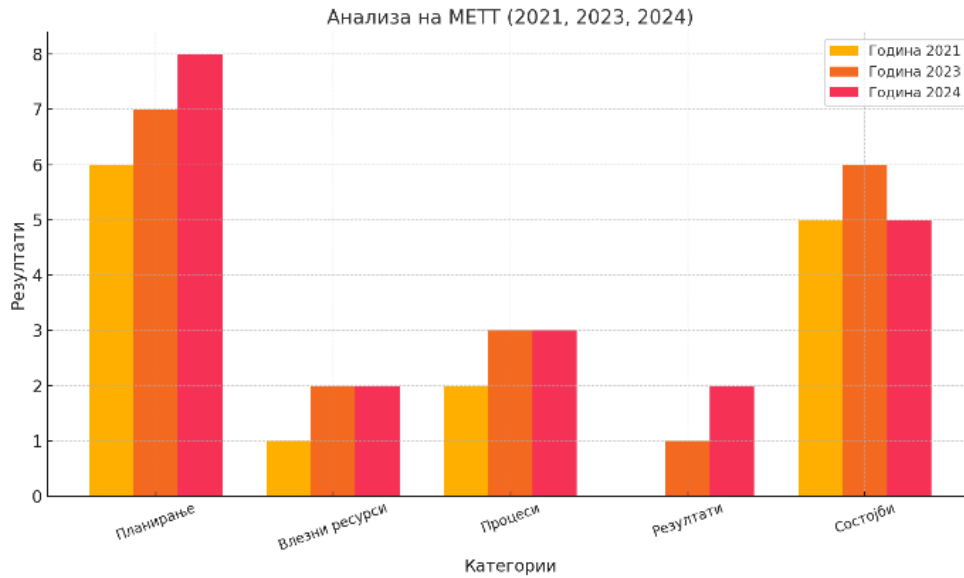
1. **Вкупен резултат:** 60/117.
2. **Подобрувања:**
 - **Планирање:** Делумно подобро управување со користење на земјиштето (1/3).
 - **Образование:** Започнати јавни работилници и програми за свесност (2/3).
3. **Слабости:** Сигурноста на буџетот и мониторингот остануваат слаби точки.

2024 година

1. **Вкупен резултат:** 60/117 (без значително подобрување од 2023).
2. **Подобрувања:**
 - **Резултати:** Подобрена инфраструктура за посетители (видиковци, информативни табли) и еко-туристички понуди (2/3).
3. **Слабости:** Мониторингот на клучните видови и живеалишта, како и активната заштита на природните вредности, остануваат целосно занемарени (0/3).

Графичкиот приказ ги покажува резултатите од МЕТТ анализата за трите години (2021, 2023, и 2024) според различни категории: планирање, влезни ресурси, процеси, резултати и состојби.

Слика 11: Анализа на МЕТТ

1.2.4.3. Заклучоци

1. Сили (Strengths):

- Цврст правен статус на заштитеното подрачје.
- Културните вредности се зачувани.
- Започнати иницијативи за образование и инфраструктура за посетители.

2. Слабости (Weaknesses):

- Недостаток на сигурен буџет и зависност од надворешно финансирање.
- Ограничен број на персонал и слаба обученост на ренџерите.
- Недостаток на мониторинг и податоци за биодиверзитетот.
- Ограничена соработка со локалните заедници.

3. Можности (Opportunities):

- Развој на еко-туризам и воведување на влезници за посетителите.
- Интеграција на локалните заедници преку програми за економски придобивки.
- Зголемување на свеста кај јавноста преку едукативни програми.

4. Закани (Threats):

- Неконтролиран развој во околните населени места (Горна Белица).
- Климатските промени кои можат да влијаат врз квалитетот и количината на водите.
- Продолжена зависност од надворешно финансирање.

Табела 1: SWOT анализа на МЕТТ оценката

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
Цврст правен статус на заштитеното подрачје.	Недостаток на сигурен буџет и зависност од надворешно финансирање.
Зачувани културни вредности.	Ограничен број на персонал и слаба обученост на ренџерите.
Започнати иницијативи за образование и инфраструктура за посетители.	

Недостаток на мониторинг и податоци за биодиверзитетот. Ограничена соработка со локалните заедници.	
МОЖНОСТИ	ЗАКАНИ
Развој на еко-туризам и воведување на влезници за посетителите.	Неконтролиран развој во околните населени места (Горна Белица).
Интеграција на локалните заедници преку програми за економски придобивки.	Климатските промени кои можат да влијаат врз квалитетот и количината на водите.
Зголемување на свеста кај јавноста преку едукативни програми.	Продолжена зависност од надворешно финансирање.

1.2.4.4. Препораки

1. Финансиска одржливост:

- Воведување на задолжителни влезници за посетителите и пренасочување на приходите кон управување.
- Аплицирање за меѓународни грантови за инфраструктура и мониторинг.

2. Мониторинг и истражување:

- Воспоставување на систем за мониторинг на биодиверзитетот и состојбата на живеалиштата.
- Регулари научни истражувања за евалуација на еколошките состојби.

3. Подобрување на инфраструктурата:

- Изградба на нови видиковци, патеки и центар за посетители.
- Обезбедување на дополнителна опрема за ренџерите.

4. Инклузивност и соработка:

- Поголемо вклучување на локалните заедници во донесувањето на одлуки.
- Обука и сертифицирање на собирачите на шумски плодови за нивно интегрирање во економските придобивки.

5. Образование и јавна свест:

- Организирање на работилници и јавни дебати за важноста на заштитата.
- Промоција на културните вредности на Вевчанските Извори како туристички атракции.

Со сегашниот резултат на МЕТТ (60/117), управувањето со Споменикот на природата Вевчански Извори е далеку од својот потенцијал. Потребна е посериозна имплементација на стратегии за финансиска стабилност, мониторинг, развој на инфраструктура и вклучување на заедниците. Со овие мерки, резултатите и ефикасноста на управувањето значително ќе се подобрат.

1.4 Анализа на актуелните климатски ризици и мерките преземени за справување со нив (2019-2024)

1.2.5. Анализа на актуелните климатски ризици

Климатските промени претставуваат значителна закана за природните вредности и екосистемите на СП „Вевчански Извори“. Во периодот 2019-2024, следниве климатски ризици беа идентификувани како главни предизвици:

- **Промени во температурата и врнежите:** Податоците покажуваат постепено зголемување на просечните годишни температури и непредвидливи врнежи, кои доведуваат до промени во хидролошките режими и биодиверзитетот. Овие промени директно влијаат врз издашноста на изворите и квалитетот на водата (IPCC, 2021).
- **Ефекти врз хидролошкиот систем:** Намалување на издашноста на изворите е забележано, особено во сушните периоди, што дополнително се влошува од зголемената антропогена активност и недостигот на обновливи мерки (European Environment Agency, 2020).
- **Закани од инвазивни видови:** Потоплите температури и подолгите сушни периоди создаваат поволни услови за ширење на инвазивни видови, кои натпреваруваат автохтоните видови и ја намалуваат биодиверзитетската стабилност (Министерство за животна средина и просторно планирање, 2021).

1.2.5.1. Мерки преземени досега за справување со климатските ризици

Во периодот 2019-2024, спроведени се следниве активности за справување со климатските предизвици:

1. **Мониторинг на климатските параметри:** Делумно е воведен мониторинг на температурите, врнежите и издашноста на изворите. Меѓутоа, систематскиот мониторинг е ограничен, со недоволно финансирање и техничка поддршка (WWF, 2020).
2. **Обновување на деградирани подрачја:** Започнати се активности за пошумување во одредени деградирани зони со автохтони видови, но обемот на овие активности останува ограничен поради недоволни ресурси.
3. **Едукација на локалното население:** Спроведени се неколку кампањи за подигнување на свеста за климатските промени и нивното влијание врз екосистемите. Вклучени се локални жители, но недостасува континуитет и интегрирање на климатските аспекти во секојдневните активности (Министерство за животна средина и просторно планирање, 2021).

1.2.5.2. Идентификување на празнините во стратегиите за адаптација и ублажување

Среднорочниот преглед идентификува повеќе празнини во постојните стратегии за справување со климатските промени:

- **Недоволен мониторинг:** Липсва систематски мониторинг на климатските параметри и нивното влијание врз клучните видови и живеалишта.
- **Ограничени ресурси за адаптација:** Финансиските и човечките ресурси се недоволни за спроведување на пошироки мерки за адаптација и ублажување.
- **Недоволна координација:** Липсва соработка меѓу различните институции, научни организации и локалната заедница за интегрирање на климатските аспекти во управувањето.

Препораки

Воспоставување на целосен систем за мониторинг на климатските параметри, интегриран со локалните и националните бази на податоци.

Зголемување на инвестициите во рехабилитација на деградирани подрачја, особено преку пошумување и обновување на хидролошките системи.

Развивање на долгорочни програми за едукација на локалното население и поттикнување на одржливи практики.

1.5 Анализа на Зонирањето

1.4.1. Преглед на сегашната состојба на зоните

Според Планот за управување со СП „Вевчански Извори“ (2019-2029), заштитеното подрачје е поделено на четири зони:

1. Зона на строга заштита (14.2% од вкупната површина)

- **Состојба:** Оваа зона опфаќа најосетливите екосистеми и живеалишта, како што се високопланинските пасишта и старите шуми. Иако е предвидена строга заштита, забележани се антропогени активности како неконтролирано собирање на диви растенија и посети надвор од дозволените патеки.

2. Зона за активно управување (13.7% од вкупната површина)

- **Состојба:** Во оваа зона се спроведуваат активности за рехабилитација на деградирани области. Активностите за пошумување се спроведени во неколку локалитети, но потребно е зајакнување на мониторингот за да се обезбеди ефективност.

3. Зона за одржливо користење (71.7% од вкупната површина)

- **Состојба:** Оваа зона доминира со ресурси кои се користат од локалното население. Забележано е дека дел од активностите, како неконтролирано пасење, имаат негативно влијание врз биодиверзитетот.

4. Бафер зона (0.2% од вкупната површина)

- **Состојба:** Оваа зона е недоволно искористена како тампон за заштита на чувствителните зони. Недостигаат информативни знаци и контролни механизми за спречување на влез од несоодветни активности.

Следните две табели се сумарен приказ на опфатените површини во зоните за заштита и процентуална застапеност на површините од секоја од зоните, согласно постоечкото зонирање на Споменик на Природата Вевчански Извори.

Табела 2: Опфатени површини во зоните на заштита

Зони на заштита	%	ha
Зона за строга заштита	14,2	194,5
Зона за активно управување	13,7	187,7
Зона за одржливо користење	71,7	977,9

Заштитен појас	0,2	3,3
Вкупно	100,0	1363,5

Табела 3: Процентуална застапеност на површините од секоја предложена зона

Тип на предложена зона	Подрачје	Површина (ха)	% од вкупна површина
Зона за строга заштита	Вевчански извори	1,7	0,1
Зона за строга заштита	Високопланинска зона	148,3	10,8
Зона за строга заштита	Стара шума	44,6	3,3
Зона за активно управување	Црни Камен	16,2	1,1
Зона за активно управување	Свети Спас	171,5	12,6
Зона за одржливо користење		977,9	71,7
	Вкупно	1363,5	100

1.4.2. Препораки за адаптации

1. За Зоната на строга заштита:

- Построга контрола на влезот во оваа зона, преку воведување на физички бариери и дозволи за пристап.
- Воспоставување на мониторинг за следење на состојбата на клучните видови и екосистеми.

2. За Зоната за активно управување:

- Зголемување на напорите за рехабилитација, особено во деградираните области, преку пошумување со автохтони видови.
- Организирање на редовни едукативни активности за локалното население и волонтерите.

3. За Зоната за одржливо користење:

- Воспоставување јасни правила за одржливо искористување на природните ресурси, вклучувајќи пасење и собирање растенија.
- Интегрирање на економски стимули за локалното население кои практикуваат одржливи методи на користење.

4. За Бафер зоната:

- Подобрување на сигнализацијата и инфраструктурата за информирање на посетителите.
- Воведување на контрола за да се намали несоодветното влијание врз соседните чувствителни зони.

5. Генерални препораки:

- Развивање на детален мониторинг план за сите зони со користење на современи технологии, како дронови и географски информациски системи (GIS).
- Зголемување на координацијата помеѓу локалните власти, невладините организации и државните институции за ефикасно управување.

Слика 13: Препораки за адаптација по Зони на заштита

Овие препораки ќе овозможат подобро усогласување на зоните со целите на заштитата и долгорочната одржливост на СП „Вевчански Извори“.

1.6 Социо-економски Влијанија

1.5.1. Влијание врз локалното население и економија

Споменикот на природата „Вевчански Извори“ има значајно влијание врз локалното население и економијата на општината Вевчани, главно преку туризмот, управувањето со природните ресурси и активностите поврзани со заштитата на природното наследство.

1. Економски придобивки

- **Туризам:** Развојот на еко-туризмот значително придонесува за економскиот раст. Поставувањето на информативни табли, изградбата на видиковец и организирањето на настани како Вевчанскиот карневал привлекоа зголемен број посетители. Ова резултираше со пораст на приходите за локалните мали бизниси, угостителските објекти и занаетчиите.
- **Вработување:** Програмите за заштита и мониторинг на природното наследство овозможуваат ангажирање на ренџери, локални експерти и волонтери. Локалното население е директно вклучено преку обуки за собирање на природни ресурси и активности за одржливо земјоделство.

2. Социјални придобивки

- **Образование и јавна свест:** Еко-работилниците и промотивните активности ја зголемија свеста за значењето на природното наследство. Локалното население почна активно да учествува во заштитните активности.
- **Инфраструктура:** Инвестициите во патеки и информативни центри го подобрија пристапот до заштитените зони, што позитивно влијае врз рекреативните можности за локалните жители.

3. Предизвици

- **Притисок врз ресурсите:** Зголемениот број посетители создаде дополнителен притисок врз водните ресурси и екосистемите.
- **Неусогласености:** Неконтролираната употреба на природните ресурси, како што е прекумерното пасење, претставува ризик за биодиверзитетот и долгорочната одржливост.

1.5.2. Интеграција на заинтересирани страни

1. Засегнати страни

Според Планот за управување, клучни засегнати страни се:

- **Локалното население:** Тие играат централна улога во користењето на природните ресурси и учествуваат во управувањето преку Советот на засегнати страни.
- **Локалната самоуправа:** Општината Вевчани е активен партнер во спроведувањето на програмите за одржлив развој и заштита.
- **Невладини организации:** Еко-свест и други локални НВО активно соработуваат во промоцијата на заштитеното подрачје.
- **Научни институции:** Формирианиот Научен совет овозможува интеграција на научните истражувања и мониторинг програмите.

2. Облици на интеграција

- **Јавни расправи и консултации:** Организирани се неколку јавни расправи за Планот за управување, овозможувајќи директно учество на локалното население во планирањето.
- **Едукативни програми:** Спроведени се обуки за собирање на природни ресурси и еко-работилници за млади, што придонесе за подобрување на свеста и знаењата.
- **Финансиска поддршка:** Програмите вклучуваат финансиски и технички придобивки за земјоделците и сточарите кои применуваат одржливи практики.

3. Предизвици во интеграцијата

- **Координација:** Потребно е подобро усогласување меѓу различните засегнати страни за да се избегнат преклопувања и неефикасност.
- **Недостаток на ресурси:** Финансиските и техничките капацитети остануваат ограничени за поддршка на сите групи.

1.5.3. Препораки

1. **Зајакнување на соработката:** Формирање на постојани механизми за координација меѓу засегнатите страни.
2. **Финансиска поддршка:** Зголемување на финансиските ресурси за активности кои вклучуваат локално население.
3. **Едукација и јавна свест:** Продолжување на програмите за образование, со фокус на младите и традиционалните корисници на ресурси.

1.7 Закани и Влијанија

1.6.1. Идентификувани закани и проблеми

Според Методолошката евалуација за ефикасност на управување (МЕТТ), заканите за Споменикот на природата „Вевчански Извори“ се поделени во категории и вклучуваат:

1. Урбанизација и комерцијален развој

- **Опис:** Во околината на заштитеното подрачје се регистрирани околу 700 куќи и туристичка инфраструктура како дрвени клупи, мостови и други објекти.
- **Влијание:** Пределските вредности се под ниско ниво на закана, но има зголемен ризик од уништување на природниот пејзаж и нарушување на хидролошките системи.
- **Извор на информации:** Планот за управување на СП „Вевчански Извори“.

2. Земјоделски активности

- **Опис:** Земјоделските активности се одвиваат надвор од границите на заштитеното подрачје, но нивните влијанија можат да се прелеат врз екосистемите.
- **Влијание:** Намалување на квалитетот на почвите и загадување на водите поради употребата на хемикалии.

3. Туризам и рекреација

- **Опис:** Зголемениот број на посетители носи притисок врз инфраструктурата и екосистемите. Туристичката инфраструктура не е соодветно одржувана.
- **Влијание:** Нарушување на животните хабитати и загадување.
- **Менаџмент одговор:** Спроведени се активности за еко-едукација и поставени информативни табли, но е потребно поефективно планирање.

4. Климатски промени

- **Опис:** Промените во климатските обрасци, вклучувајќи зголемување на температурите и промена во водниот циклус, влијаат на изворите и на околните екосистеми.
- **Влијание:** Намалување на издашноста на изворите, сушење на растителни видови и зголемување на ризикот од пожари.

1.6.2. Ефекти на климатските промени

1. Намалување на водниот ресурс

- **Детали:** Според Планот за управување и МЕТТ анализата, климатските промени веќе влијаат врз изворите на вода. Намалена издашност на изворите е забележана во последните неколку години.
- **Ефект:** Ова го зголемува ризикот за локалната флора и фауна и го ограничува користењето на водата од локалното население.

2. Зголемен ризик од пожари

- **Детали:** Поради подолги сушни периоди, ризикот од шумски пожари е значително зголемен. Набавката на дрон за рано детектирање на пожари е важен чекор, но е потребна дополнителна опрема.

3. Промени во хабитатите

- **Детали:** Зголемените температури предизвикуваат промени во растителните заедници и нарушување на екосистемите. Дел од ендемичните видови се под закана од исчезнување.
- **Ефект:** Намалување на биодиверзитетот и екосистемските услуги.

1.6.3. Препораки

1. **За управување со урбанизацијата и земјоделството:**
 - Развивање на еко-зони каде што активностите ќе бидат строго регулирани.
 - Подобрување на мониторингот и едукација на локалното население за одржливи практики.
2. **За туризмот:**
 - Инвестиции во одржлива туристичка инфраструктура.
 - Планирање на бројот на посетители со цел да се намали притисокот врз заштитените зони.
3. **За климатските промени:**
 - Развивање на програми за адаптација на локалното население.
 - Интензивирање на мониторингот преку современи технологии како GIS и дронови.
4. **За подобрување на интеграцијата на законите во плановите:**
 - Ревизија на Планот за управување врз основа на резултатите од МЕТТ анализите од 2022 до 2024 година.

1.8 Заклучоци и Препораки

1.7.1. Клучни наоди

1. **Реализација на програмите**
 - **Висока реализација** е забележана кај програмите за **развој на еко-туризмот (80%)** и **подигнување на јавната свест (70%)**.
 - **Ограничена реализација** е забележана кај програмите за **заштита и мониторинг на природното наследство (70%)** и **одржливо користење на природните ресурси (50%)**.
 - **Недоволно управување со законите**, особено климатските промени и зголемената антропогена активност, создава притисок врз екосистемите.
2. **Закани и влијанија**
 - Урбанизацијата, земјоделството и туристичките активности се главни антропогени закани.
 - Климатските промени, вклучувајќи сушните периоди и зголемениот ризик од пожари, имаат значително влијание врз природните ресурси.
3. **Интеграција на заинтересирани страни**
 - Формирањето на Советот на засегнати страни и Научниот совет е позитивен чекор. Сепак, недостасува поефективна координација меѓу засегнатите страни.
4. **Инфраструктура и ресурси**

- Инвестирано е во туристичка инфраструктура и мониторинг опрема, но постои потреба за рехабилитација на деградираните зони и зајакнување на административните капацитети.

1.7.2. Препораки за подобрување

1. Подобрување на управувањето со заштитеното подрачје

- Воспоставување редовен мониторинг на природните вредности, со акцент на долгорочни програми за следење на загрозените видови и хабитати.
- Зголемување на контролата врз антропогените активности во зоната на строга заштита.

2. Прилагодување кон климатските промени

- Развој на стратегии за адаптација кои ќе ги вклучуваат локалните заедници.
- Набавка на дополнителна опрема за рано детектирање и гасење на пожари.

3. Поттикнување на одржливото користење на ресурсите

- Изработка на план за одржливо користење на шумските екосистеми.
- Интеграција на земјоделци и сточари во програми за одржлив развој преку субвенции и едукација.

4. Зголемување на јавната свест

- Продолжување на еко-работилниците и промотивните активности со акцент на млади генерации.
- Развој на интерактивни информативни центри и дигитални алатки за промоција.

5. Зајакнување на координацијата со засегнатите страни

- Редовно организирање состаноци на Советот на засегнати страни.
- Воспоставување на јасен механизам за размена на информации и координација меѓу локалните власти, научните институции и невладините организации.

6. Финансиска одржливост

- Развивање на механизми за генерирање на средства преку еко-туризам и партнерства со локални и меѓународни организации.
- Зголемување на јавните и приватните инвестиции за рехабилитација на деградираните области.

7. Ревизија на зоните

- Адаптирање на зоните врз основа на идентификуваните закани и актуелните потреби на заштитеното подрачје.
- Воспоставување на подобри граници и контрола во бафер зоната за заштита на чувствителните зони.

Прегледот на среднорочната реализација на Планот за управување покажува значителен напредок во развојот на туризмот и подигањето на јавната свест. Сепак, остануваат предизвици поврзани со климатските промени, урбанизацијата и недоволното користење на природните ресурси. Со имплементација на предложените препораки, заштитеното подрачје може да се управува поефективно и да обезбеди долгорочна одржливост.

1.9 Библиографија

- IPCC (2021) *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IUCN (2020) *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Министерство за животна средина и просторно планирање (2023а) *Годишен извештај за заштитени подрачја*. Скопје, Северна Македонија.
- Министерство за животна средина и просторно планирање (2023б) *План за управување со СП „Вевчански Извори“*. Скопје, Северна Македонија.
- METT анализа (2022, 2023, 2024) *Мониторинг на ефикасноста на управувањето*.
- Закон за заштита на природата, „Службен весник на РСМ“, бр. 67/2004 и негови измени и дополнувања.
- UNESCO.** (2022). *Оперативни упатства за имплементација на Конвенцијата за светско наследство*. Париз: Центар за светско наследство на UNESCO.
- IUCN.** (2021). *Упатства за категории за управување со заштитени подрачја*. Гланд, Швајцарија: IUCN.
- Европска Унија.** (2020). *Стратегија на ЕУ за биодиверзитет до 2030: Враќање на природата во нашите животи*. Брисел: Европска комисија.
- Закон за заштита на природата.** Службен весник на РСМ, бр. 67/2004, 14/2006.
- Министерство за животна средина и просторно планирање на РСМ.** (2021). *Национална стратегија за заштита на природата*. Скопје: МЖСПП.
- Општина Вевчани.** (2023). *Годишен извештај за еколошки активности*. Вевчани: Локална самоуправа.
- IPCC.** (2022). *Шести извештај за проценка: Влијанија, адаптација и ранливост*. Женева: Меѓувладина платформа за климатски промени.
- FAO.** (2020). *Алатки за одржливо управување со шумите*. Рим: Организација за храна и земјоделство на Обединетите нации.
- Секретаријат на Рамсарската конвенција.** (2016). *Вовед во Рамсарската конвенција за заштита на мочуришта*. Гланд, Швајцарија: Секретаријат на Рамсарската конвенција.
- WWF.** (2021). *Извештај за живата планета 2021: Длабинска анализа на биодиверзитетот*. Гланд, Швајцарија: Светски фонд за природа.
- GIS податоци и алатки за мапирање.** (2022). *Упатства за географски информациски системи во конзервациски проекти*. Гланд: IUCN-работна група за GIS.

2. Оперативен План за Период 2025-2030

2.1. Вовед

2.1.1. Рамка и цели на оперативниот план

Оперативниот план за периодот 2025-2030 е стратешки документ кој ги дефинира активностите, приоритетите и насоките за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори.“ Целта на овој план е да се обезбеди долгорочна заштита и одржливо користење на природните ресурси преку инклузивно управување, научно-базирани пристапи и учество на локалната заедница.

2.1.2. Основни цели на оперативниот план

1. Заштита на природните вредности:

- Примена на долгорочни мониторинг програми за биодиверзитетот.
- Превенција и рехабилитација на деградирани екосистеми.

2. Одржливо користење на природните ресурси:

- Воспоставување на одржливи практики за користење на шумите и водните ресурси.
- Интеграција на локалното население во економските активности поврзани со заштитеното подрачје.

3. Развој на одржлив туризам:

- Промоција на еко-туризам и културен туризам.
- Инвестирање во туристичка инфраструктура со минимално влијание врз животната средина.

4. Зголемување на јавната свест:

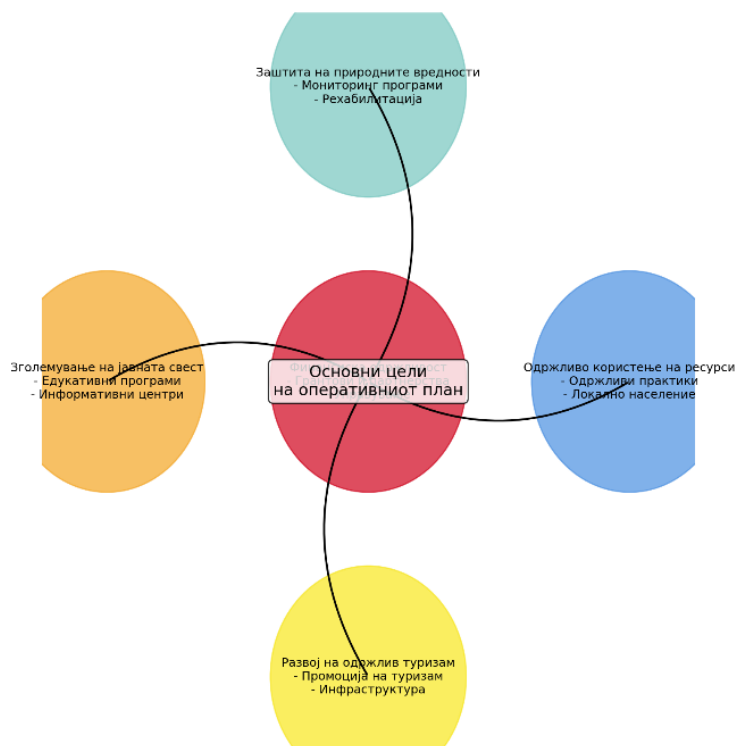
- Организирање едукативни програми и кампањи.
- Воспоставување на информативни центри и интерактивни платформи.

5. Финансиска одржливост и управување:

- Зголемување на финансирањето преку грантови, партнерства и приходи од туризам.
- Зајакнување на административните капацитети за ефективно управување.

Следната слика е графички приказ кој ги претставува **Основните цели на оперативниот план**. Дијаграмот ги поврзува целите со нивните подцели, нагласувајќи ја нивната меѓусебна поврзаност и значење за ефективно управување.

Слика 14: Основни цели на Оперативен план 2025-2030

2.1.3. Усогласеност со национални и меѓународни регулативи

Оперативниот план е усогласен со релевантните национални закони, стратегии и меѓународни конвенции кои обезбедуваат рамка за заштита и управување со заштитените подрачја:

1. Национални регулативи:

- **Закон за заштита на природата** („Службен весник на РСМ“ бр. 67/2004 и измени): Овој закон обезбедува правна рамка за заштита на природните ресурси, управување со заштитените подрачја и мониторинг.
- **Национална стратегија за биодиверзитет (2023-2030)**: Визија за зачувување на биодиверзитетот и одржливо управување со екосистемите.
- **Закон за туризам и угостителство**: Обезбедува основа за одржливо развивање на туризмот.

2. Меѓународни регулативи и договори:

- **Конвенција за биолошка разновидност (CBD)**: Промовира заштита на биодиверзитетот, одржливо користење на ресурсите и распределба на придобивките.
- **Рамковна конвенција на Обединетите нации за климатски промени (UNFCCC)**: Усогласување со стратегии за адаптација и намалување на влијанијата од климатските промени.
- **Програмата на UNESCO за човекот и биосферата (MAB)**: Интегрирање на принципите на одржливо управување во заштитените подрачја.

3. Европски стандарди и политики:

- **Натура 2000 мрежа:** Иако Северна Македонија не е членка на ЕУ, планот се усогласува со принципите на зачувување на природните живеалишта и видовите.
- **Европската зелена агенда:** Поттикнување на зелени инвестиции, климатски отпорни екосистеми и одржлив туризам.

Оперативниот план 2025-2030 има за цел не само да ги зачува природните вредности на СП „Вевчански Извори,“ туку и да ја интегрира локалната заедница и да придонесе за економскиот развој преку одржливи практики. Усогласеноста со националните и меѓународните регулативи обезбедува силна основа за имплементација на планираните активности и адаптација кон новите предизвици.

2.2. Визија и цели

2.2.1. Анализа на визијата за Споменикот на природата „Вевчански Извори“

2.2.1.1. Силни страни на визијата

1. Фокус на заштитата на природното наследство

- Визијата јасно ја истакнува важноста на заштитата на хидролошките, геоморфолошките и биолошките карактеристики, што е основен аспект на управувањето со заштитени подрачја.
- Воспоставувањето на режимот на заштита (зонирање) е клучен елемент за долгорочна заштита на природните вредности.

2. Интеграција на одржливи практики

- Визијата вклучува развој на одржлив туризам и користење на природните ресурси, што создава синергија меѓу заштитата на природата и локалниот економски развој.
- Акцентот на едукацијата е важен за подигање на јавната свест и за јакнење на одговорноста на сите засегнати страни.

3. Локална инклузивност

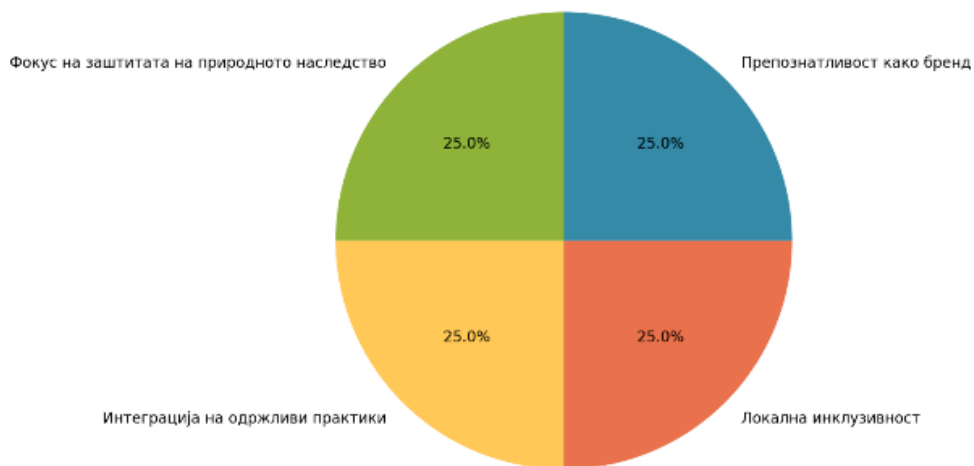
- Потенцирањето на бенефитите за локалните заедници, како економски, така и социјални, ги истакнува позитивните влијанија на управувањето врз населението.

4. Препознатливост како бренд

- Истакнувањето на „Вевчански Извори“ како препознатлив бренд ја зголемува видливоста на заштитеното подрачје и го позиционира како значајна природна атракција.

Слика 15: Силни страни на Визијата на СП Вевчански Извори

Силни страни на визијата за СП „Вевчански Извори“

2.2.1.2. Слабости на визијата

1. Недоволна конкретност

- Иако визијата опфаќа повеќе аспекти, недостасува детална дефиниција на очекуваните резултати и како тие ќе се постигнат.
- Не е прецизно наведено како ќе се мери успехот на предложените активности, што го отежнува следењето на напредокот.

2. Недоволно нагласен аспект на климатските промени

- Во визијата не се споменуваат заканите од климатските промени, иако тие имаат значително влијание врз хидролошките и биолошките карактеристики.

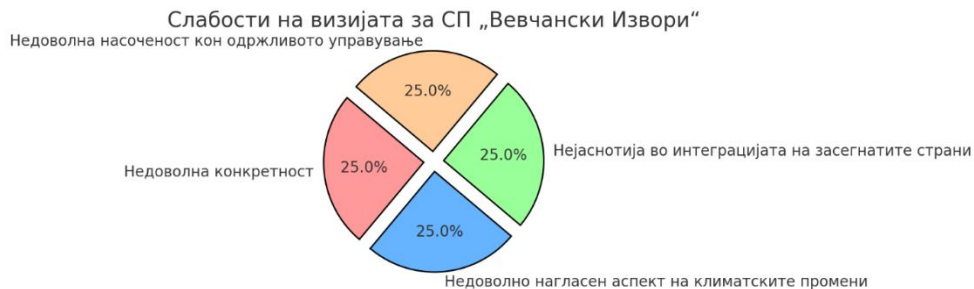
3. Нејаснотија во интеграцијата на засегнатите страни

- Иако е споменато вклучувањето на засегнатите страни, не е јасно како тоа ќе се реализира на практичен начин.

4. Недоволна насоченост кон одржливото управување

- Не е доволно нагласено како ќе се балансираат економските, социјалните и еколошките приоритети.

Слика 16: Слабости на Визијата на СП Вевчански Извори

2.2.1.3. Предлози за подобрување

1. **Внесување на климатската отпорност**
 - Интеграција на мерки за адаптација и намалување на климатските промени во визијата.
2. **Појаснување на придобивките за локалната заедница**
 - Прецизно наведување како локалните заедници ќе имаат економски и социјални бенефити од планираните активности.
3. **Дефинирање на индикатори за успех**
 - Визионерското исказување треба да вклучува општи индикатори, како што се заштита на видовите, зголемување на посетите и економски раст.
4. **Појаснување на улогата на засегнатите страни**
 - Наведување на конкретни механизми за вклучување на локалното население, НВО, научни институции и туристички оператори.
5. **Јасна насоченост кон одржливост**
 - Потенцирање на рамнотежата помеѓу заштитата на природата и економскиот развој.

2.2.1.4. Нова, ажурирана визија

„Споменикот на природата Вевчански Извори ќе претставува пример за интегрирано управување со природните вредности, при што хидролошките, геоморфолошките и биолошките карактеристики ќе бидат долгорочно зачувани преку адаптација кон климатските промени, одржливо користење на ресурсите и развој на еко-туризам. Подрачјето ќе биде модел за активна инклузивност, каде преку учество на локалните заедници и засегнатите страни, ќе се овозможи економски и социјален развој во согласност со еколошките принципи. Вевчански Извори ќе продолжи да биде препознатлив бренд, промовирајќи го балансот помеѓу заштитата на природата, образованието и одржливиот развој.“

2.2.1.5. Објаснување за новата визија

- **Фокусираност на климатските промени:** Новата визија ја вклучува потребата за адаптација и отпорност кон климатските предизвици.
- **Инклузивност и конкретност:** Акцент е ставен на активната улога на локалното население и другите засегнати страни.
- **Одржлив развој:** Визија која ја балансира заштитата на природата со економскиот развој, со посебен фокус на образованието и еко-туризмот.
- **Препознатливост:** Зачувувањето на „Вевчански Извори“ како бренд ја зајакнува важноста на подрачјето како природна и туристичка атракција.

2.2.2. Анализа на Основните и Посебните цели од Планот за управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“

2.2.2.1. *Заштита, зачувување и унапредување на хидролошките, геолошките и биолошките карактеристики*

Постигнати цели и активности кои треба да се одржат

1. **Заштита на хидролошките и геоморфолошките вредности (1.1):**

- Реализирани активности како мапирање и мониторинг на изворите, воспоставување на ограничувања за заштита на сливното подрачје и набавка на опрема за мониторинг.
- **Препорака:** Овие активности треба да продолжат, со акцент на редовен мониторинг и анализа на хидролошките податоци за долгорочна заштита.

2. **Следење на состојбата на видовите и живеалиштата (1.2):**

- Делумно реализирани активности за идентификација на значајни видови и мапирање на живеалишта.
- **Препорака:** Потребно е зголемување на обемот на теренски истражувања и создавање ажурирана база на податоци.

Цели со потреба за поголем фокус

1. **Систем за мониторинг на природните вредности (1.4):**

- Иако е воспоставен мониторинг, потребна е интеграција на современи технологии како дронови и GIS системи за подобрување на ефикасноста.
- **Препорака:** Развивање на долгорочна програма за мониторинг со јасно дефинирани индикатори.

2.2.2.2. *Одржливо користење на природните ресурси*

Постигнати цели и активности кои треба да се одржат

1. **Одржливо користење на шумските екосистеми (2.1, 2.2):**

- Делумно реализирани активности како изработка на планови за одржливо користење на шумите и инвентаризација.
- **Препорака:** Поддршката за овие активности треба да продолжи, со нагласок на реставрација на деградирани шумски подрачја.

2. **Потик за традиционално сточарство (2.3):**

- Ограничен обем на активности.
- **Препорака:** Потребна е поголема поддршка за локалните земјоделци преку обуки и грантови за органско производство.

2.2.2.3. *Поддршка, развој и промоција на еко-туризмот*

Постигнати цели и активности кои треба да се одржат

1. **Развој на туристичка инфраструктура (3.1):**

- Реализирани активности како поставување информативни табли и обновување на патеки.

- **Препорака:** Овие активности треба да продолжат, со акцент на одржување на постојната инфраструктура.
- 2. **Брендирани на локални производи (3.4):**
 - Промоција на локалната храна и сувенири како туристички производи.
 - **Препорака:** Зголемување на соработката со локалните производители за создавање автентични брендови.

Цели со потреба за поголем фокус

1. **Систем на мониторинг на посетители (3.6):**
 - Недоволно развиен механизам за следење на влијанието од туристичките активности.
 - **Препорака:** Воспоставување на систем за следење на бројот на посетители и нивното влијание врз природата.

2.2.2.4. Подигање на јавната свест

Постигнати цели и активности кои треба да се одржат

1. **Инфраструктура за информирање и едукација (4.1):**
 - Поставени информативни центри и реализирани работилници.
 - **Препорака:** Продолжување со редовни едукативни активности и ажурирање на информативните материјали.

Цели со потреба за поголем фокус

1. **Издавање едукативни материјали (4.3):**
 - Ограничен број на објавени материјали.
 - **Препорака:** Зголемување на бројот на печатени, дигитални и аудио-визуелни материјали за различни целни групи.

2.2.2.5. Одржливо управување

Постигнати цели и активности кои треба да се одржат

1. **Професионален персонал и опременост (5.1):**
 - Реализирана обука за ренџери и набавка на основна опрема.
 - **Препорака:** Редовно надградување на капацитетите и техничката опременост.

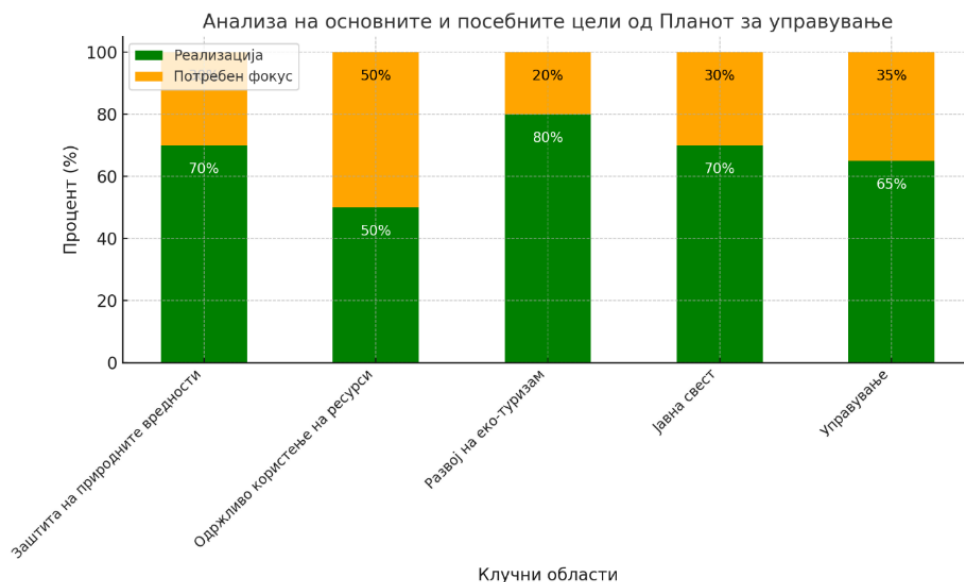
Цели со потреба за поголем фокус

1. **Финансирање (5.3):**
 - Недоволно развиени механизми за одржливо финансирање.
 - **Препорака:** Создавање финансиски план за генерирање приходи од туристички активности и проекти.

Од петте основни цели, постигнати се значајни резултати, особено во заштитата на природните вредности и развојот на туристичката инфраструктура. Сепак, има потреба за:

- Зголемена поддршка за мониторинг на природните вредности.
- Зголемување на едукативните и еко-туристичките активности.
- Развој на механизми за финансиска одржливост.

Слика 17: Анализа на основните и посебните цели од Планот за управување

Овие насоки ќе обезбедат долгорочна заштита и одржлив развој на СП „Вевчански Извори“.

2.3. Цели и Активности

2.3.1. Стратешки цели

1. Зачувување на биодиверзитетот

- Долгорочно зачувување на екосистемите и видовите преку континуиран мониторинг, научни истражувања и примена на строги заштитни мерки.
- Валоризација и мапирање на живеалишта и клучни видови за унапредување на заштитените подрачја.
- Спроведување активности за заштита на карстните извори и пештери, како и сливното подрачје.

2. Одржливо користење на природните ресурси

- Развивање на планови за одржливо управување со шумските екосистеми, земјоделството и други природни ресурси.
- Поттикнување на традиционални и еколошки практики во локалното земјоделство.
- Намалување на притисокот врз ресурсите преку воведување на одржливи практики.

3. Развој на еко-туризам

- Унапредување на туристичката инфраструктура преку обележување и уредување на пешачки и велосипедски патеки.
- Промоција на СП „Вевчански Извори“ како уникатна еко-туристичка дестинација со автентични локални искуства.
- Поттикнување на локалното население за активно вклучување во туристичките активности.

2.3.2. Активности за спроведување

1. План за мониторинг

- **Програма за долгорочен мониторинг:** Воспоставување протоколи за мониторинг на загрозените видови и екосистемите.
 - **Носител:** Научни институции и надворешни експерти.
 - **Датум:** 2025.
- **Мониторинг на видови под закана:** Мапирање на популациите на загрозените видови и следење на нивната состојба.
 - **Носител:** Надворешни експерти.
 - **Датум:** 2025.

2. Образовни и едукативни програми

- **Еко-работилници за ученици и локално население:** Организација на работилници за заштита на природата и одржливост.
 - **Носител:** Општина Вевчани.
 - **Датум:** 2024-2025.
- **Информативен центар за посетители:** Воспоставување на центар со едукативни материјали и интерактивни содржини.
 - **Носител:** Општина Вевчани.
 - **Датум:** 2024.

3. Промоција на локални производи

- **Развој и промоција на локални сувенири и производи:** Организација на саеми за локални производи и поттикнување на локалните занаетчи.
 - **Носител:** Општина Вевчани и локални производители.
 - **Датум:** 2024-2025.
- **Интеграција на локалните производи во туристичките пакети:** Воспоставување партнерства со туристички оператори за промоција на локални производи.
 - **Носител:** Локални организации.
 - **Датум:** 2025.

4. Туристичка инфраструктура

- **Систем на патеки:** Обележување и уредување на пешачки и велосипедски патеки.
 - **Носител:** Општина Вевчани.
 - **Датум:** 2024-2025.
- **Поставување информативни табли и уредување на излетнички места:** Зголемување на пристапноста и информативната покриеност.
 - **Носител:** Општина Вевчани.
 - **Датум:** 2024.

Овие активности ги надополнуваат претходно спроведените активности и одговараат на утврдените приоритети за заштита и одржлив развој. Со ефикасно спроведување, тие ќе придонесат за подобрување на биодиверзитетот, локалната економија и јавната свест, обезбедувајќи долгорочна одржливост за СП „Вевчански Извори“.

2.4. Програми и Под-програми

Во рамките на Оперативниот план за периодот 2025-2030, дефинирани се пет главни програми со детални под-програми, активности, индикатори и временски рамки. Овие програми го опфаќаат целокупниот спектар на потребни активности за одржливо управување со Споменикот на природата „Вевчански Извори“.

2.4.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

2.4.1.1. Под-програма: Заштита и зачувување на природните вредности

1. **Валоризација на хидролошките и геоморфолошките вредности**
 - **Цел:** Да се утврдат мерки за заштита на изворите и релјефот.
 - **Индикатор:** Зачувани глацијални и карстни релјефи.
 - **Активности:** Спроведување истражувања, изработка на студии и воведување на заштитни мерки.
 - **Датум:** 2024-2025.
2. **Научни истражувања за потеклото на водата**
 - **Цел:** Идентификација на хидролошките карактеристики на изворите.
 - **Индикатор:** Документ со резултати од истражувањата.
 - **Активности:** Ангажирање научни институции, земање примероци, анализа.
 - **Датум:** 2025.
3. **Заштита на карстни пештери**
 - **Цел:** Да се минимизира човечкото влијание врз карстните структури.
 - **Индикатор:** Заштитени и мапирани пештери.
 - **Активности:** Воспоставување режим за ограничен пристап.
 - **Датум:** 2024-2026.

2.4.1.2. Под-програма: Обезбедување на поволна состојба на живеалишта

1. **Мапирање на значајни живеалишта**
 - **Цел:** Изработка на листа и мапа на важни живеалишта.
 - **Индикатор:** Готова база на податоци.
 - **Активности:** Поле истражувања и GIS-картирање.
 - **Датум:** 2024-2025.
2. **Биопотенцијал за собирање на самоникнати растенија**
 - **Цел:** Одредување на квоти за собирање.
 - **Индикатор:** Документ со препораки за користење.
 - **Активности:** Анализа на постоечките ресурси.
 - **Датум:** 2025.

2.4.1.3. Под-програма: Систем за мониторинг

1. **Програма за долгорочен мониторинг**
 - **Цел:** Следење на биодиверзитетот.

- **Индикатор:** Воспоставен мониторинг систем.
 - **Активности:** Обука на ренџери, набавка на опрема.
 - **Датум:** 2025.
2. **Мониторинг на видови под закана**
- **Цел:** Утврдување на состојбата на загрозените видови.
 - **Индикатор:** База на податоци.
 - **Активности:** Теренски истражувања, анализа.
 - **Датум:** 2025-2026.

2.4.2. Програма за одржливо користење на природните ресурси

2.4.2.1. Под-програма: Шумски екосистеми

1. **План за одржливо користење на шумите**
- **Цел:** Заштита и управување со шумските ресурси.
 - **Индикатор:** Готов план за управување.
 - **Активности:** Инвентаризација, анализа, развој на план.
 - **Датум:** 2025.
2. **Програма за заштита од пожари**
- **Цел:** Намалување на ризикот од пожари.
 - **Индикатор:** Намален број пожари.
 - **Активности:** Обука, набавка на опрема за превенција.
 - **Датум:** 2026.

2.4.2.2. Под-програма: Одржливо земјоделство

1. **План за традиционално земјоделство**
- **Цел:** Поддршка на одржливи земјоделски практики.
 - **Индикатор:** Зголемен број на локални земјоделци.
 - **Активности:** Организирање обуки, грантови.
 - **Датум:** 2024-2025.

2.4.3. Програма за развој на одржлив туризам

2.4.3.1. Под-програма: Туристичка инфраструктура

1. **Развивање на систем на патеки**
- **Цел:** Подобрување на пристапот до природните атракции.
 - **Индикатор:** Мапиран и означен систем на патеки.
 - **Активности:** Уредување на пешачки и велосипедски патеки.
 - **Датум:** 2024-2025.
2. **Поставување панорамски бинокулари**
- **Цел:** Унапредување на туристичкото искуство.
 - **Индикатор:** Монтирани уреди.
 - **Активности:** Инсталација на локации со висок туристички потенцијал.
 - **Датум:** 2026.

2.4.4. Програма за подигање на јавната свест

2.4.4.1. Под-програма: Едукација

1. **Информативен центар за посетители**
 - **Цел:** Едукација на посетителите.
 - **Индикатор:** Оперативен центар.
 - **Активности:** Обезбедување материјали, организирање настани.
 - **Датум:** 2024.
2. **Еко-работилници**
 - **Цел:** Вклучување на локалното население и туристите.
 - **Индикатор:** Број на учесници.
 - **Активности:** Организирање интерактивни еко-работилници.
 - **Датум:** 2024-2025.

2.4.5. Програма за управување

2.4.5.1. Под-програма: Управување и администрација

1. **Изработка на годишни планови**
 - **Цел:** Систематизација на активностите.
 - **Индикатор:** Годишни извештаи.
 - **Активности:** Консултации со засегнати страни.
 - **Датум:** Континуирано.
2. **Формирање на консултативен совет**
 - **Цел:** Подобрување на координацијата.
 - **Индикатор:** Број на состаноци.
 - **Активности:** Организација на редовни состаноци.
 - **Датум:** 2024-2025.

Овој детален план ја опфаќа целата комплексност на управувањето со СП „Вевчански Извори“ и е усогласен со стратешките цели на заштита, одржливост и развој. Реализацијата на програмите ќе придонесе за долгорочна заштита на природните ресурси, одржлив развој и активна улога на локалното население.

2.5. Интегрирање на климатски цели и активности

2.5.1. Разработка на приоритетни програми за рехабилитација на најранливите зони

Препорачано е во Оперативниот План да се вклучат програми за рехабилитација кои ќе бидат насочени кон обновување на деградираните подрачја и зајакнување на нивната отпорност кон климатските промени. Овие програми треба да опфатат:

- **Пошумување со автохтони видови:** Спроведување активности за пошумување во деградираните зони, со цел зголемување на биодиверзитетот и природната отпорност на екосистемите.
- **Враќање на хидролошката рамнотежа:** Обновување на водните системи преку рехабилитација на изворите и контрола на ерозијата на почвата.

- **Контрола на инвазивните видови:** Развивање стратегии за идентификација и намалување на инвазивните видови, кои претставуваат значителна закана за автохтоната флора и фауна.

2.5.2. Воспоставување долгорочен мониторинг на климатските параметри и нивното влијание врз локалната флора и фауна

Еден од клучните приоритети во новиот оперативен план треба да биде воспоставувањето на долгорочен систем за мониторинг, со следниве активности:

- **Мониторинг на температурата, врнежите и хидролошките промени:** Инсталирање автоматизирани системи за мерење на климатските параметри, кои ќе обезбедат податоци за времетраењето и интензитетот на климатските аномалии.
- **Следење на видовите чувствителни на климатски промени:** Идентификација на индикаторски видови кои ќе послужат како рани предупредувачи за влијанието на климатските промени врз екосистемите.
- **Интегрирање на мониторингот во национални и регионални програми:** Соработка со надлежните институции и научни организации за користење на податоците од мониторингот во пошироки климатски стратегии.

2.5.3. Едукација на локалното население и поттикнување одржливи практики

Едукацијата на локалната заедница е основа за успешно управување со заштитеното подрачје и ублажување на климатските ризици. Во овој контекст, планот треба да вклучи:

- **Едукативни програми и обуки:** Организирање редовни работилници за локалното население, фокусирани на теми како што се одржливо користење на природните ресурси, адаптација кон климатските промени и управување со екосистемите.
- **Промоција на зелена економија:** Поттикнување економски активности кои го намалуваат јаглеродниот отпечаток, како што се еко-туризмот и органското земјоделство.
- **Информирање и учество:** Вклучување на заедницата преку информативни кампањи и јавни консултации за сите активности поврзани со климатските предизвици.

Слика 18: Очекувани резултати од интегрирањето на климатските промени во оперативниот план

Очекувани резултати

Обновени и отпорни екосистеми во најранливите зони на СП „Вевчански Извори“.

Систематско следење на климатските параметри и евидентирање на нивните ефекти врз локалните екосистеми.

Зголемена свест и активно учество на локалното население во спроведувањето на одржливи практики и активности.

2.6. SMART Индикатори за Оперативниот План (2025-2030)

SMART индикаторите (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) се клучни за следење и мерење на напредокот на оперативниот план. Подолу е предложен сет на индикатори организирани според програмите и под-програмите:

2.6.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

2.6.1.1. Под-програма: Заштита и зачувување на природните вредности

1. Валоризација на хидролошките и геоморфолошките вредности

- **Индикатор:** Број на изработени студии за хидролошки и геоморфолошки вредности (минимум 2 до 2025 година).
- **Индикатор:** Процент на зачувани глацијални и карстни релјефи (80% до 2030 година).

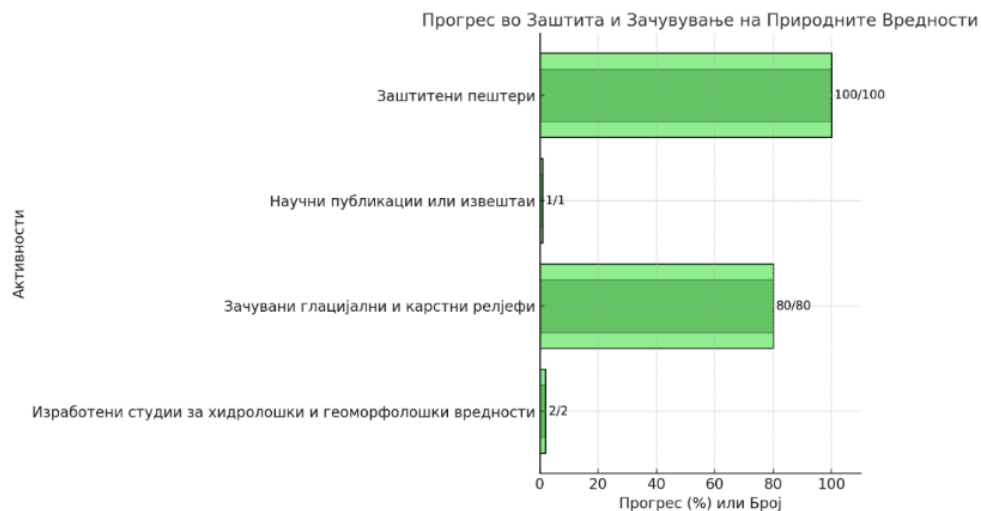
2. Научни истражувања за потеклото на водата

- **Индикатор:** Број на научни публикации или извештаи (минимум 1 до 2025 година).

3. Заштита на карстни пештери

- **Индикатор:** Процент на заштитени пештери во споредба со идентификуваните (100% до 2026 година).

Слика 19: Следење на Прогрес на Програмата за Заштита и зачувување на природното наследство

2.6.1.2. Под-програма: Обезбедување на поволна состојба на живеалишта

1. Мапирање на значајни живеалишта

- **Индикатор:** Завршени GIS-карти на значајни живеалишта (1 карта до 2025 година).

2. Биопотенцијал за собирање на самоникнати растенија

- **Индикатор:** Донесен документ со одобрени квоти за собирање (1 документ до 2025 година).

2.6.1.3. Под-програма: Систем за мониторинг

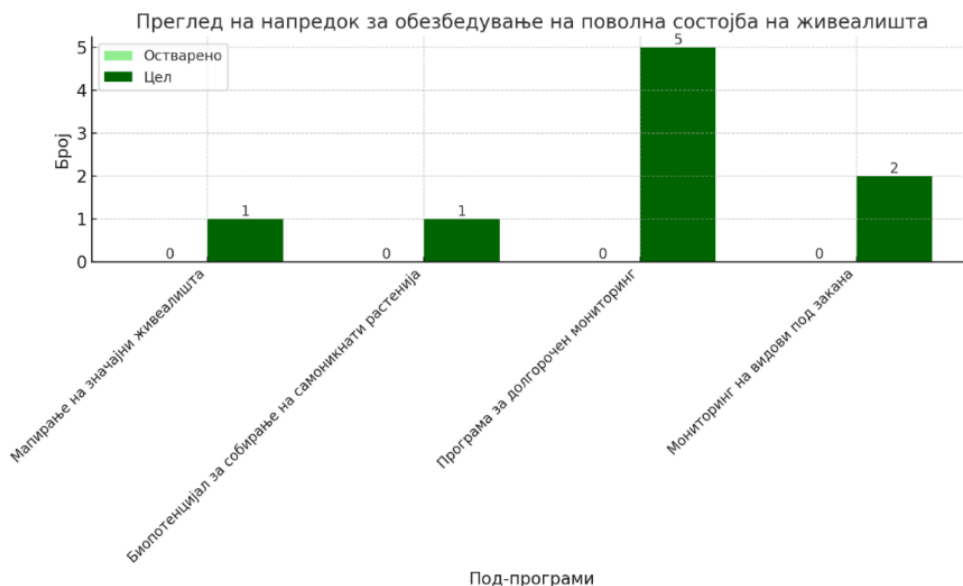
1. Програма за долгорочен мониторинг

- **Индикатор:** Развиени и усвоени протоколи за мониторинг (минимум 5 до 2025 година).

2. Мониторинг на видови под закана

- **Индикатор:** Број на ажурирани бази на податоци за загрозени видови (минимум 2 бази до 2026 година).

Слика 20: Преглед на напредокот за обезбедување на поволна состојба на живеалиштата

2.6.2. Програма за одржливо користење на природните ресурси

2.6.2.1. Под-програма: Шумски екосистеми

1. План за одржливо користење на шумите

- **Индикатор:** Донесен план за управување со шумите (1 план до 2025 година).

2. Програма за заштита од пожари

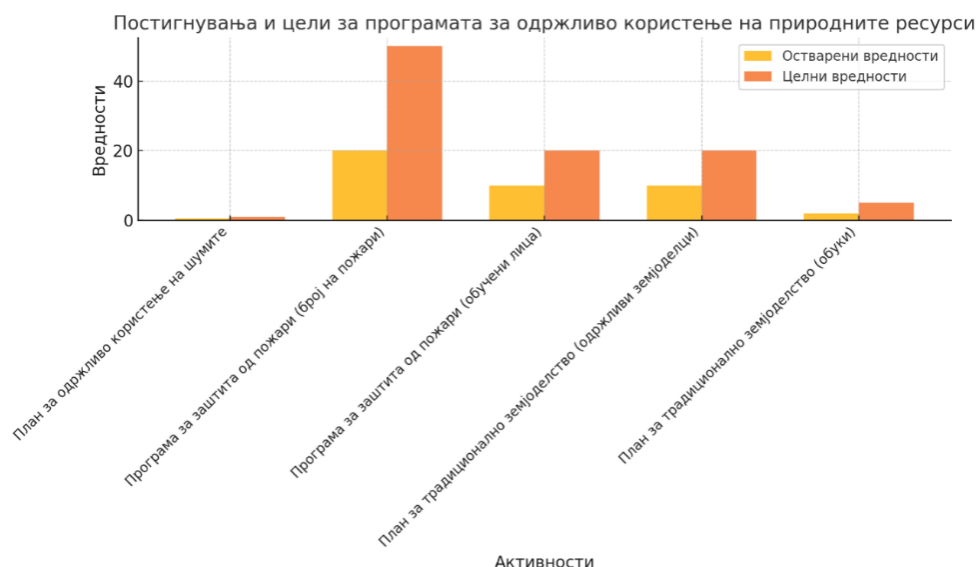
- **Индикатор:** Намалување на бројот на пожари за 50% до 2030 година.
- **Индикатор:** Обучени лица за превенција од пожари (минимум 20 лица до 2026 година).

2.6.2.2. Под-програма: Одржливо земјоделство

1. План за традиционално земјоделство

- **Индикатор:** Зголемен број на земјоделци кои применуваат одржливи практики (20% до 2025 година).
- **Индикатор:** Организирани најмалку 5 обуки за земјоделци до 2025 година.

Слика 21: Следење на реализација на Програмата за одржливо користење на природните ресурси

2.6.3. Програма за развој на одржлив туризам

2.6.3.1. Под-програма: Туристичка инфраструктура

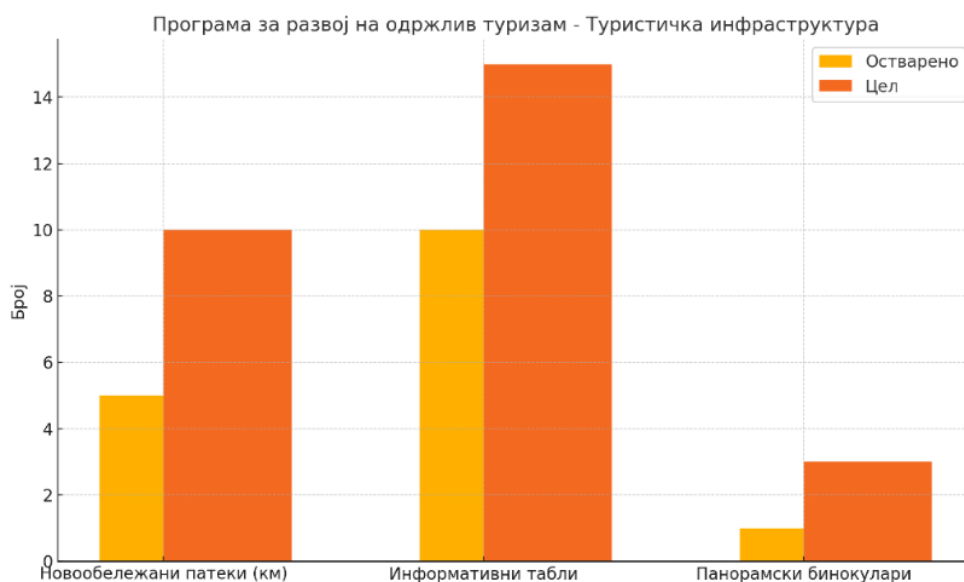
1. Развивање на систем на патеки

- **Индикатор:** Километри новообележани пешачки и велосипедски патеки (минимум 10 км до 2025 година).
- **Индикатор:** Број на поставени информативни табли (минимум 15 табли до 2025 година).

2. Поставување панорамски бинокулари

- **Индикатор:** Број на поставени панорамски бинокулари (минимум 3 до 2026 година).

Слика 22: Следење на реализација на Програмата за туризам

2.6.4. Програма за подигање на јавната свест

2.6.4.1. Под-програма: Едукација

1. Информативен центар за посетители

- **Индикатор:** Завршен и отворен центар за посетители (1 центар до 2024 година).

2. Еко-работилници

- **Индикатор:** Број на организирани работилници (минимум 10 до 2025 година).
- **Индикатор:** Број на учесници во работилниците (минимум 300 до 2025 година).

Слика 23: Следење на реализација на Програма за јавна свест

2.6.5. Програма за управување

2.6.5.1. Под-програма: Управување и администрација

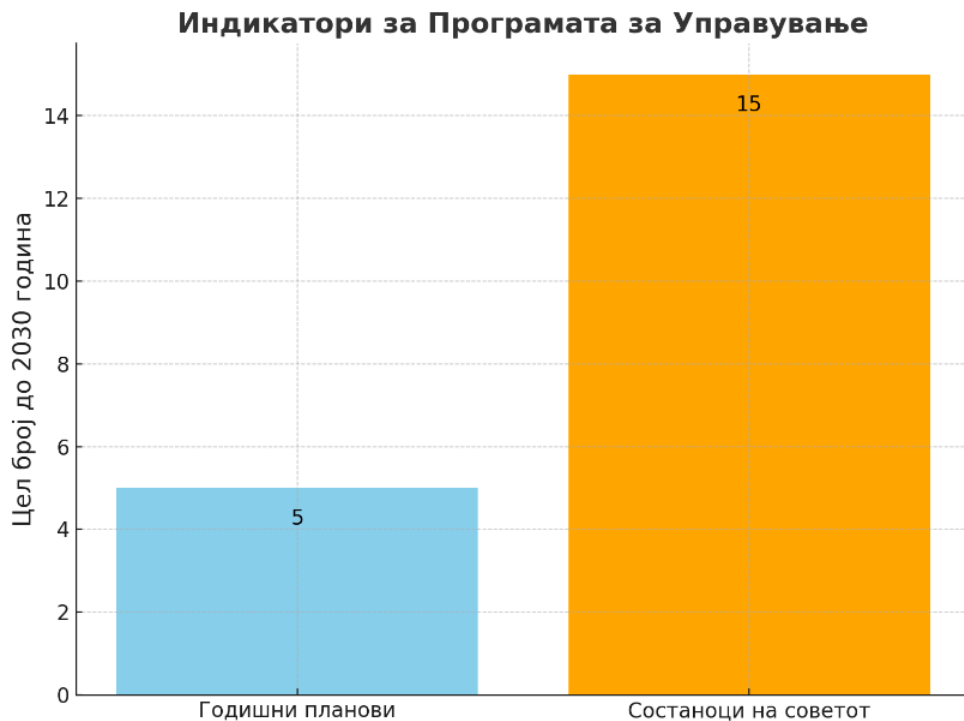
1. Изработка на годишни планови

- **Индикатор:** Број на подготвени и усвоени годишни планови (5 планови до 2030 година).

2. Формирање на консултативен совет

- **Индикатор:** Број на одржани состаноци на советот (минимум 15 до 2030 година).

Слика 24: Следење на реализација на Програмата за финансии и администрација

Овие SMART индикатори се детално дефинирани за секоја програма и ќе овозможат прецизно мерење на напредокот во реализацијата на оперативниот план. Индикаторите се усогласени со целите и временските рамки, овозможувајќи ефективно следење и корекции доколку е потребно. Во Прилог 1 се презентирани **табелите со SMART индикатори** за мониторинг на реализацијата на Оперативниот План (2025–2030).

Табелата е организирана според главните програми и под-програми дефинирани во Оперативниот План. За секоја активност се прикажани:

- **Програмата и под-програмата** на која се однесува индикаторот.
- **Активноста**, која опишува конкретни мерки и интервенции.
- **Индикаторот**, кој ги дефинира параметрите за следење на успешноста на активноста.
- **Целната вредност**, која претставува мерлив резултат што треба да се постигне до зададениот рок.
- **Временската рамка**, која го означува периодот за имплементација и реализација.

Оваа табела служи како основа за:

1. **Планирање на активности:** Обезбедува јасна структура за тоа што треба да се постигне и кога.
2. **Мониторинг и евалуација:** Овозможува редовно следење на напредокот и идентификување на предизвиците.
3. **Отчетност и транспарентност:** Ги дефинира очекувањата за резултатите, со што се зголемува отчетноста пред локалната заедница и другите засегнати страни.

Табелата во Прилог 1 е основен документ за сите кои се вклучени во имплементацијата и мониторингот на Оперативниот План.

2.7. Финансии и Ресурси

2.7.1. Буџет за реализација на Оперативниот План за СП „Вевчански Извори“ (2025-2030)

2.7.1.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

Табела 4: Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

Активност	Јединична цена (МКД)	Количина	Вкупно (МКД)	Образложение
Мапирање и мониторинг на хидролошките вредности	100,000	6	600,000	Редовно мапирање на извори и сливни подрачја (2 годишно).
Набавка на дрoнови за мониторинг	300,000	2	600,000	Набавка на дрoнови за следење на состојбата на живеалишта и пожари.
Обука за користење на мониторинг опрема	50,000	2	100,000	Организација на обуки за ренџери и персонал.
Развивање на долгорочна програма за мониторинг	200,000	1	200,000	Консултации со експерти за дефинирање на методологии и индикатори.
Мапирање и мониторинг на хидролошките вредности				Редовно мапирање на извори и сливни подрачја (2 годишно), со акцент на изворите кај Црвен кладенец (код 7220).
Мониторинг на <i>Lucanus cervus</i>				Мониторинг на индикаторските видови преку поставување замки и следење на нивната популација во старите шуми (кодови 91E0 и 9530).
Вкупно за програмата			1,500,000	

2.1.1.1. Програма за одржливо користење на природните ресурси

Табела 5: Програма за одржливо користење на природните ресурси

Активност	Јединична цена (МКД)	Количина	Вкупно (МКД)	Образложение
Изработка на план за одржливо користење на шумите	250,000	1	250,000	План за реставрација и одржливо користење на шумските екосистеми.
Обука за собирање на диви растенија	40,000	3	120,000	Организација на обуки за локалните жители за еколошки собирачки практики.
Поддршка за органско земјоделство	50,000	10	500,000	Доделување грантови за локални фармери за поддршка на органско производство.
Вкупно за програмата			870,000	

2.1.1.2. Програма за развој на одржлив туризам

Табела 6: Програма за развој на одржлив туризам

Активност	Јединична цена (МКД)	Количина	Вкупно (МКД)	Образложение
Поставување информативни табли и патокази	20,000	15	300,000	Обележување на туристички патеки со информативни табли.
Уредување на пешачки и велосипедски патеки	150,000	5	750,000	Уредување на патеки за безбедност на посетителите.
Развој на нови туристички услуги	100,000	3	300,000	Поддршка за нови атракции: екскурзии, панорамски тури.
Воспоставување систем за мониторинг на посетители	500,000	1	500,000	Инсталација на електронски систем за следење на бројот на посетители.
Вкупно за програмата			1,850,000	

2.1.1.3. Програма за подигање на јавната свест

Табела 7: Програма за подигање на јавната свест

Активност	Јединична цена (МКД)	Количина	Вкупно (МКД)	Образложение
Изработка на печатени и дигитални едукативни материјали	10,000	30	300,000	Брошури, постери, и дигитални ресурси за посетители.
Организација на работилници и едукативни настани	50,000	10	500,000	Настани за подигнување на свеста за значењето на природните вредности.
Воспоставување информативен центар	1,000,000	1	1,000,000	Создавање центар за информирање на посетители и локалното население.
Вкупно за програмата			1,800,000	

2.1.1.4. Програма за управување и администрација

Табела 8: Програма за управување и администрација

Активност	Јединична цена (МКД)	Количина	Вкупно (МКД)	Образложение
Обука на персонал	50,000	5	250,000	Специјализирани обуки за ренџери и администратори.
Техничка опрема за мониторинг	300,000	2	600,000	Набавка на современа опрема за следење и управување.
Развој на механизми за финансиска одржливост	200,000	1	200,000	Консултантски услуги за развој на модели за финансирање.
Административни трошоци (канцелариски материјали, интернет)	5,000	60	300,000	Тековни оперативни трошоци за 5 години.
Вкупно за програмата			1,350,000	

2.1.1.5. Вкупен преглед по програми

Табела 9: Вкупен преглед по програми

Програма	Вкупен износ (МКД)
Заштита и мониторинг на природното наследство	1,500,000
Одржливо користење на природните ресурси	870,000
Развој на одржлив туризам	1,850,000
Подигање на јавната свест	1,800,000
Управување и администрација	1,350,000
Вкупно	7,370,000

2.1.2. Објаснување на буџетот

Буџетот е изработен врз основа на предвидените активности, нивната важност и потребите за постигнување на целите. Се фокусира на ефикасно искористување на ресурсите, додека обезбедува доволно средства за критичните активности. Податоците се базирани на пазарни цени и искуства од претходни слични проекти.

2.1.2.1. Извори на финансирање

1. Државни извори

- Министерство за животна средина и просторно планирање: Финансирање преку национални програми за заштита на природата.
- Општина Вевчани: Поддршка за локални активности, инфраструктура и туризам.

2. Меѓународни извори

- **Европски фондови:** Финансирање преку програми како IPA и Horizon Europe.
- **UNESCO:** Поддршка преку програмата „Човекот и биосферата“.
- **GEF и UNDP:** Грантови за заштита на биодиверзитетот и климатска адаптација.

3. Приватен сектор и партнерства

- Туристички компании: Придонеси преку партнерства за развој на туристички пакети.
- Локални и меѓународни невладини организации: Финансиска и техничка поддршка.

4. Приходи од заштитеното подрачје

- Влезници за посетители: Приходи од туристички посети и едукативни тури.
- Продажба на сувенири: Поддршка на локалните производители.

2.1.2.2. Оптимизација на човечки и технички ресурси

1. Човечки ресурси

- **Обука на персонал:** Континуирани обуки за ренџери, туристички водичи и административен персонал за зголемување на нивната ефикасност.
- **Вклучување на локалното население:** Ангажирање на жители во активности за одржливо користење на ресурсите, туризам и јавна свест.
- **Волонтери и студенти:** Воспоставување програми за волонтерство и практикантска работа со научни институции.

2. Технички ресурси

- **Набавка на опрема:** Дронови, фото-замки, GPS уреди и GIS софтвер за мониторинг и мапирање.
- **Инфраструктура:** Одржување и унапредување на постоечката инфраструктура, како патеки, информативни табли и посетителски центри.
- **Дигитални алатки:** Развој на онлајн платформи за промоција, едукација и управување со податоци.

3. Оптимизација

- **Рационализација на средствата:** Ефикасно планирање на трошоците преку користење на мултифункционална опрема и интегрирани проекти.
- **Соработка со партнери:** Споделување на ресурси со локалните институции и организации за намалување на трошоците.

Финансиите и ресурсите се основен столб за успешна реализација на Оперативниот план. Со добро планирани буџети, диверзифицирани извори на финансирање и оптимизација на човечките и техничките ресурси, ќе се обезбеди долгорочна одржливост и ефективно управување со СП „Вевчански Извори“. Во **Прилог 3** е претставен детално разработен годишен буџетски план за спроведување на Оперативниот план на Споменикот на природата „Вевчански Извори“ за периодот 2025-2030 година. Овој план обезбедува јасен увид во финансиските потреби и распределба на ресурси по години, организирани според програми и активности.

Буџетскиот план ги содржи следните клучни компоненти:

1. Програми и под-програми: Финансиските средства се распределени според главните програмски области – заштита и мониторинг на природното наследство, одржливо користење на природните ресурси, развој на одржлив туризам, подигање на јавната свест и управување и администрација.
2. Спецификација на активностите: Секоја програма содржи детални активности со утврдени единечни цени, количини и вкупни износи.
3. Годишна распределба: Буџетот е организиран по години, што овозможува следење на финансискиот тек и приоритизирање на клучните активности во соодветната временска рамка.

Овој план има за цел да ја обезбеди финансиската транспарентност и ефективност при реализација на активностите во Оперативниот план, истовремено поддржувајќи ја долгорочната одржливост на природните вредности и развојот на локалната заедница.

2.2. Планирање и Мониторинг

2.2.1. Годишни оперативни планови

Годишните оперативни планови претставуваат детални документи кои произлегуваат од стратешките цели и активности дефинирани во Оперативниот план (2025-2030). Тие овозможуваат флексибилно управување и адаптација на активностите според тековните околности.

2.2.1.1. Компоненти на годишните оперативни планови:

1. **Определување на приоритети:**

- Селекција на најважните активности за тековната година врз основа на расположливи ресурси и идентификувани потреби.
 - 2. **Детализирање на активности:**
 - Опис на активностите, времески рокови, индикатори за успех и одговорни страни.
 - 3. **Буџетирање:**
 - Распределба на финансиски средства за секоја активност.
 - 4. **Планирање на ресурси:**
 - Оптимизација на човечките и техничките ресурси за ефикасно извршување на активностите.
 - 5. **Извештај за извршување:**
 - Годишен извештај кој ќе служи како основа за следната година.
- Слика 25: Компоненти на Годишни планови за заштита на природата*

2.2.1.2. Методи за евалуација и ревизија

Евалуацијата и ревизијата се клучни процеси за следење на напредокот и ефективноста на планот. Тие се базираат на квантитативни и квалитативни методи за мерење на успехот на активностите.

Методи за евалуација

- **Користење на SMART индикатори:** Секој проект или активност ќе биде оценет врз основа на специфичните, мерливи, остварливи, релевантни и временски ограничени индикатори.
- **Квантитативни мерења:**
 - Проценка на реализација според планираните активности (процентуална исполнетост).
 - Број на спроведени едукативни настани, обуки, поставени инфраструктурни елементи итн.
- **Квалитативни мерења:**

- Евалуација на квалитетот на спроведените активности преку анкети со локалното население, туристи и засегнати страни.
- Проценка на влијанието врз животната средина и социо-економските придобивки.

Методи за ревизија

- **Полугодишни и годишни прегледи:** Систематско разгледување на напредокот, предизвиците и постигнатите резултати.
- **Алатки за ревизија:**
 - **METT (Management Effectiveness Tracking Tool):** Мерење на ефективноста на управувањето со заштитеното подрачје.
 - **SWOT анализа:** Анализа на силните и слабите страни, можностите и заканите.
- **Јавни консултации:** Вклучување на локалното население и засегнатите страни во процесот на ревизија.

Временски рамки

- Годишни извештаи за сеопфатна проценка и планирање за следната година.
- Среднорочна ревизија на планот (2027 година).
- Финална ревизија на планот (2030 година).

Ефективното планирање и мониторинг се основа за долгорочна успешност на Оперативниот план. Со јасно дефинирани годишни оперативни планови, структуриран процес на евалуација и редовна ревизија, СП „Вевчански Извори“ ќе обезбеди реализација на своите цели и ќе го подобри управувањето со заштитеното подрачје.

2.3. Учество на Засегнатите Страни

2.3.1. Јавни расправи

Јавните расправи се составен дел од транспарентниот и инклузивен процес на управување со СП „Вевчански Извори,“ согласно одредбите на **Законот за заштита на природата** („Службен весник на РСМ“ бр. 67/2004 и измени). Консултациите ќе се спроведуваат преку **Советот на засегнати страни** и **Научниот совет**, како платформи за учество на релевантни засегнати страни и експерти.

2.3.1.1. Организација на јавни расправи

1. **Фреквенција:**
 - Јавните расправи ќе се организираат најмалку еднаш годишно за годишните оперативни планови.
 - Дополнителна јавна расправа ќе се одржи на средината од шестгодишниот период за ревизија на Планот за управување.
2. **Цел:**
 - Информирање на засегнатите страни за напредокот во спроведувањето на планот, предизвиците и идентификуваните приоритети.
 - Поттикнување на учество преку поднесување на коментари и предлози за подобрување на управувањето.
3. **Процес:**

- **Објава:** Јавна покана за учество ќе биде објавена најмалку 15 дена пред расправата.
- **Вклучување на засегнати страни:** Локалните власти, невладините организации, научни институции, туристички оператори и локалните жители ќе бидат активно вклучени.
- **Поднесување предлози:** Секој учесник ќе има можност да поднесе препораки или коментари кои ќе бидат документирани.

2.3.1.2. Документација и транспарентност

1. Записници:

- Сите предлози и коментари од јавните расправи ќе бидат документирани во записници.

2. Интеграција на препораки:

- Прифатените препораки ќе се вклучат во годишните и среднорочните ревизии на планот.
- Образложение за одбиените предлози ќе биде транспарентно презентирано.

3. Објава на резултати:

- Резултатите од јавните расправи ќе бидат објавени на веб-страницата на Општина Вевчани, како и преку локалните медиуми.

2.3.1.3. Интеграција на препораки од локалните заедници

Активното учество на локалните заедници е суштински елемент за адаптирање на управувањето со СП „Вевчански Извори“ според реалните потреби и приоритети. Препораките ќе бидат собрани и интегрирани преку различни механизми.

2.3.1.4. Механизми за интеграција

1. Консултативен совет:

- Советот на засегнати страни ќе се состанува три пати годишно за разгледување на тековните активности, предизвици и можности.
- **Членови:** Претставници од општината, научни институции, НВО, туристички оператори и локални жители.

2. Електронски анкети:

- Анкети ќе бидат спроведувани редовно за собирање препораки и мислења од локалното население.

3. Информативни настани:

- Организирање на настани за информирање на населението за активностите и за можностите за учество.

2.3.1.5. Клучни препораки од локалните заедници

1. Заштита на природните ресурси:

- Воспоставување построги мерки за заштита на изворите и шумите.

2. Развој на еко-туризам:

- Промоција на нови туристички атракции кои ќе имаат минимално влијание врз животната средина.

3. Подобрување на инфраструктурата:

- Обновување на локалните патеки, излетнички места и јавните простори.

2.3.1.6. Процес на вклучување

1. Разгледување:

- Сите поднесени препораки ќе бидат разгледани од стручниот тим и Советот на засегнати страни.

2. Интеграција:

- Препораките кои се технички и финансиски изводливи ќе бидат интегрирани во оперативните и годишните планови.

3. Транспарентност:

- Одбиените препораки ќе бидат објаснети со јасно образложение.

Инклузивното управување со СП „Вевчански Извори“ е невозможно без активно учество на засегнатите страни и локалното население. Преку редовни јавни расправи, консултации со Советот на засегнати страни и Научниот совет, како и интеграција на препораките, ќе се обезбеди транспарентност, заедничка одговорност и ефективно зачувување на природните и културните вредности на заштитеното подрачје.

2.4. Заклучоци

2.4.1. Визија за периодот 2025-2030

За периодот 2025-2030, визијата за Споменикот на природата „Вевчански Извори“ е насочена кон негово развивање како пример за интегриран, одржлив и инклузивен модел за управување со заштитените подрачја. Ова подразбира:

- **Ефективна заштита** на природните вредности преку примена на научно-базирани методи и активна заштита на екосистемите.
- **Одржливо користење на ресурсите**, вклучувајќи интеграција на традиционалните практики и модерни техники за минимално влијание врз животната средина.
- **Развој на еко-туризам** како главен економски мотор, со акцент на автентични локални искуства и минимален еколошки отпечаток.
- **Активно учество на локалната заедница** и засегнатите страни во процесите на планирање, имплементација и ревизија.
- **Финансиска и техничка одржливост**, осигурена преку диверзификација на извори на финансирање и оптимизација на ресурсите.

2.4.2. Клучни чекори за имплементација

1. Развивање на детални годишни оперативни планови

- Врз основа на стратешките цели и активности дефинирани во овој Оперативен план.
- Фокус на приоритетни активности според ресурсите и идентификуваните закани.

2. Воведување на долгорочен мониторинг систем

- Програми за мониторинг на хидролошките, биолошките и геоморфолошките вредности.
- Примена на современи технологии како дрoнови, GIS и дигитални алатки.

3. Развој на туристичка инфраструктура

- Уредување на систем на патеки, поставување информативни табли и создавање на излетнички места.
- Планирање на активности за промоција на „Вевчански Извори“ како еко-туристичка дестинација.

4. Поддршка за одржливо земјоделство и шумарство

- Изработка на планови за управување со природните ресурси.
- Организација на обуки и програми за поддршка на локалните земјоделци и шумари.

5. Институционално зајакнување

- Воспоставување и поддршка на Консултативниот совет за засегнатите страни.
- Зајакнување на капацитетите на локалната самоуправа и ангажирање експерти.

6. Подигнување на јавната свест

- Организирање на еко-работилници, едукативни програми и кампањи за заштита на природата.
- Обезбедување на достапни и квалитетни информации преку дигитални и физички канали.

7. Преглед и адаптација

- Среднорочна ревизија (2027 година) за прилагодување на активностите врз основа на идентификуваните предизвици и постигнати резултати.

Слика 26: Клучни чекори за имплементација на Оперативниот План

Периодот 2025-2030 носи можности за значајни чекори напред во заштитата и одржливиот развој на СП „Вевчански Извори.“ Преку стратешко планирање, интегрирано управување и активна соработка со локалната заедница и меѓународните партнери, ќе се обезбеди долгорочна заштита на природните и културните вредности на ова уникатно подрачје. Имплементацијата на клучните чекори ќе овозможи „Вевчански Извори“ да биде пример за одржливо управување и инспирација за слични заштитени подрачја во регионот.

3. Прилози

3.1. Прилог 1: Табели со индикатори за мониторинг

Табела 10: Индикатори за следење на реализацијата на Планот за управување

Програма	Индикатор
Програма за заштита и мониторинг	Број на спроведени студии за биопотенцијал.
	Број на поставени фото-замки за мониторинг.
	Број на изработени прирачници за мониторинг на видови.
	Број на спроведени програми за долгорочен мониторинг на природните вредности.
	Број на видови и живеалишта вклучени во мониторинг програми.
Програма за одржливо користење	Број на обуки за собирачи на природни ресурси.
	Процент на имплементација на планот за одржливо користење на шумските екосистеми.
	Број на земјоделци и сточари вклучени во програми за поддршка.
	Број на одобрени дозволи за комерцијално користење на ресурси.
Програма за развој на одржлив туризам	Број на новоизградени туристички објекти.
	Број на обележани пешачки и велосипедски патеки.
	Број на организирани локални настани за промоција на туризмот.
	Број на посетители на Споменикот на природата.
	Приходи генерирани од туризам.
Програма за подигање на јавната свест	Број на изготвени промотивни и едукативни материјали.
	Број на организирани јавни дебати и работилници.
	Број на посетители на информативниот центар.
	Број на видео и аудио материјали со едукативен карактер.
Програма за раководење и администрација	Број на обучени ренџери и административен персонал.
	Број на ревизии на Планот за управување.
	Износ на обезбедени дополнителни извори на финансирање.
	Број на состаноци на Советот на засегнати страни.

Табела 11: SMART Индикатори за Оперативниот План (2025-2030)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за заштита и мониторинг на природното наследство				
Заштита и зачувување на природните вредности	Валоризација на хидролошки и геоморфолошки вредности	Број на изработени студии за вредности	Минимум 2	До 2025 година
		Процент на зачувани глацијални и карстни релјефи	80%	До 2030 година
	Научни истражувања за потеклото на водата	Број на научни публикации/извештаи	Минимум 1	До 2025 година
	Заштита на карстни пештери	Процент на заштитени пештери	100%	До 2026 година
Обезбедување на поволна состојба на живеалишта	Мапирање на значајни живеалишта	Завршени GIS-карти	1 карта	До 2025 година

Систем за мониторинг	Биопотенцијал за Донесен документ со одобрени 1 документ До 2025 собирање на квоти	самоникнати растенија			
	Програма за долгорочен Развиени и усвоени протоколи Минимум 5 До 2025 мониторинг				
	Мониторинг на видови Број на ажурирани бази на Минимум 2 До 2026 под закана податоци				
Програма за одржливо користење на природните ресурси					
Шумски екосистеми	План за одржливо Донесен план за управување 1 план До 2025 користење на шумите				
	Програма за заштита од Намалување на бројот на пожари 50% До 2030 пожари				
		Број на обучени лица за Минимум До 2026 превенција 20 година			
Одржливо земјоделство	План за традиционално Зголемен број на земјоделци со 20% До 2025 земјоделство одржливи практики				
		Организираны обуки Најмалку 5 До 2025 година			
Програма за развој на одржлив туризам					
Туристичка инфраструктура	Развивање на систем на Километри новообележани Минимум До 2025 патеки пешачки и велосипедски патеки 10 км година				
		Број на поставени информативни Минимум До 2025 табли 15 година			
	Поставување панорамски Број на поставени бинокулари Минимум 3 До 2026 бинокулари				
Програма за подигање на јавната свест					
Едукација	Информативен центар за Завршен и отворен центар 1 центар До 2024 посетители				
	Еко-работилници Број на организирани Минимум До 2025 работилници 10 година				
		Број на учесници во Минимум До 2025 работилниците 300 година			
Програма за управување					
Управување и администрација	Изработка на годишни Број на подготвени и усвоени 5 планови До 2030 планови годишни планови				
	Формирање на Број на одржани состаноци на Минимум До 2030 консултативен совет советот 15 година				

Табела 12: Годишна Оперативна Табела (2025 година)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за заштита и мониторинг на природното наследство	Валоризација на хидролошки и геоморфолошки вредности	Број на изработени студии за вредности	Минимум 2	До 2025 година
		Процент на зачувани лацијални и карстни релјефи	80%	До 2030 година
	Научни истражувања за потеклото на водата	Број на научни публикации/извештаи	Минимум 1	До 2025 година
Систем за мониторинг	Заштита на карстни пештери	Процент на заштитени пештери	100%	До 2026 година
	Мапирање на значајни живеалишта	Завршени GIS-карти	1 карта	До 2025 година
	Биопотенцијал за собирање на самоникнати растенија	Донесен документ со одобрени квоти	1 документ	До 2025 година

	Програма за долгорочен мониторинг	Развиени и усвоени протоколи	Минимум 5	До 2025 година
	Мониторинг на видови под закана	Број на ажурирани бази на податоци	Минимум 2	До 2026 година

Табела 13: Годишна Оперативна Табела (2026 година)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за одржливо користење на природните ресурси	План за одржливо користење на шумите	Донесен план за управување	1 план	До 2025 година
	Програма за заштита од пожари	Намалување на бројот на пожари	50%	До 2030 година
		Број на обучени лица за превенција	Минимум 20	До 2026 година
	План за традиционално земјоделство	Зголемен број на земјоделци со одржливи практики	20%	До 2025 година
	Организирани обуки	Најмалку 5	До 2025 година	

Табела 14: Годишна Оперативна Табела (2027 година)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за развој на одржлив туризам	Развивање на систем на патеки	Километри новообележани пешачки и велосипедски патеки	Минимум 10 км	До 2025 година
		Број на поставени информативни табли	Минимум 15	До 2025 година
	Поставување панорамски бинокулари	Број на поставени бинокулари	Минимум 3	До 2026 година

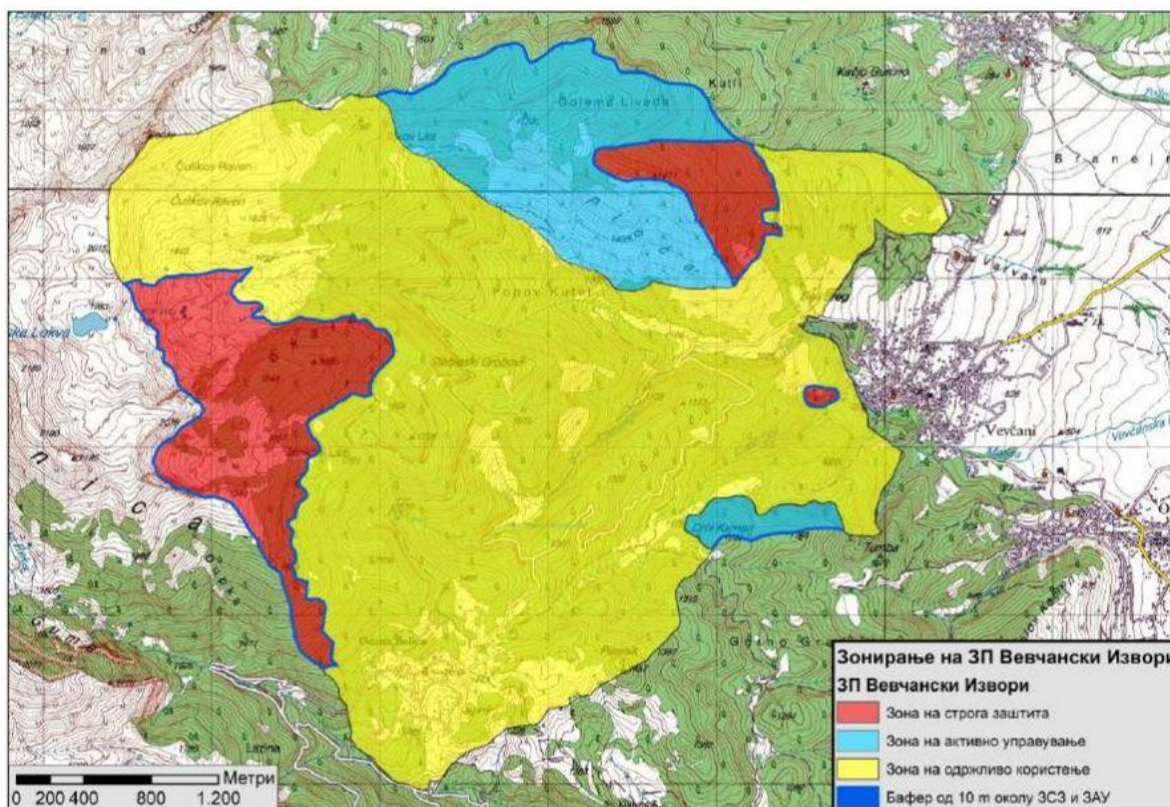
Табела 15: Годишна Оперативна Табела (2028 година)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за подигање на јавната свест	Информативен центар за посетители	Завршен и отворен центар	1 центар	До 2024 година
	Еко-работилници	Број на организирани работилници	Минимум 10	До 2025 година
		Број на учесници во работилниците	Минимум 300	До 2025 година

Табела 16: Годишна Оперативна Табела (2029 година)

Програма/Под-програма	Активност	Индикатор	Целна вредност	Временска рамка
Програма за управување	Изработка на годишни планови	Број на подготвени и усвоени годишни планови	5 планови	До 2030 година
	Формирање на консултативен совет	Број на одржани состаноци на советот	Минимум 15	До 2030 година

3.2. Прилог 2: Карти на зонирање

3.3. Прилог 3: Финансиски планови

3.3.1. Годишен Буџет за Оперативниот План (2025-2030)

Подолу е детализиран буџетот според годините од 2025 до 2030, организиран според програми и активности.

3.3.1.1. Програма за заштита и мониторинг на природното наследство

Година	Активност	Вкупно (МКД)
2025	Мапирање и мониторинг на хидролошките вредности	200,000
2026	Мапирање и мониторинг на хидролошките вредности	200,000
2027	Мапирање и мониторинг на хидролошките вредности	200,000
2025	Набавка на дрoнови за мониторинг	600,000
2025	Обука за користење на мониторинг опрема	100,000
2025	Развивање на долгорочна програма за мониторинг	200,000
2025-2030	Мапирање на клучни видови и живеалишта	
Годишно вкупно		
2025		1,100,000
2026		200,000
2027		200,000

3.3.1.2. Програма за одржливо користење на природните ресурси

Година	Активност	Вкупно (МКД)
2025	Изработка на план за одржливо користење на шумите	250,000
2025	Обука за собирање на диви растенија	40,000

2026	Обука за собирање на диви растенија	40,000
2027	Обука за собирање на диви растенија	40,000
2025	Поддршка за органско земјоделство	100,000
2026	Поддршка за органско земјоделство	100,000
2027	Поддршка за органско земјоделство	100,000
2028	Поддршка за органско земјоделство	100,000
2029	Поддршка за органско земјоделство	100,000
Годишно вкупно		
2025		390,000
2026		140,000
2027		140,000
2028		100,000
2029		100,000

3.3.1.3. Програма за развој на одржлив туризам

Година	Активност	Вкупно (МКД)
2025	Поставување информативни табли и патокази	300,000
2025	Уредување на пешачки и велосипедски патеки	750,000
2026	Развој на нови туристички услуги	300,000
2026	Воспоставување систем за мониторинг на посетители	500,000
Годишно вкупно		
2025		1,050,000
2026		800,000

3.3.1.4. Програма за подигање на јавната свест

Година	Активност	Вкупно (МКД)
2025	Изработка на печатени и дигитални материјали	100,000
2026	Изработка на печатени и дигитални материјали	100,000
2027	Изработка на печатени и дигитални материјали	100,000
2025	Организација на работилници	250,000
2026	Организација на работилници	250,000
2025	Воспоставување информативен центар	1,000,000
Годишно вкупно		
2025		1,350,000
2026		350,000
2027		100,000

3.3.1.5. Програма за управување и администрација

Година	Активност	Вкупно (МКД)
2025	Обука на персонал	250,000
2025	Техничка опрема за мониторинг	600,000
2025	Развој на механизми за финансиска одржливост	200,000
2025	Административни трошоци	60,000
2026	Административни трошоци	60,000
2027	Административни трошоци	60,000
2028	Административни трошоци	60,000
2029	Административни трошоци	60,000
Годишно вкупно		
2025		1,110,000
2026		60,000
2027		60,000
2028		60,000
2029		60,000

3.3.1.6. Вкупен Буџет по Години

Година	Вкупно (МКД)
2025	4,000,000
2026	1,550,000
2027	600,000
2028	220,000
2029	220,000

3.4. Прилог 4: Препораки од Совет на засегнати страни

3.5. Прилог 5: Препораки од Научен Совет

Изработиле

**Ангела Тасеска Михајловска и Константин
Здравески**

Одобрил

Спасе Кочовски

Градоначалник на Општина Вевчани

Two handwritten signatures are present. The first is in blue ink and appears to be 'Ангела Тасеска'. The second is in red ink and appears to be 'Константин Здравески'.